

Az andragógia és a gyógypedagógia kapcsolódási lehetőségei

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom konzulensemnek, Kraiciné Dr. Szokoly Máriának áldozatos és kitartó munkájáért és a folyamatos támogatásáért, mellyel segítette és végigkísérte dolgozatom elkészítését.

Köszönöm Dr. habil. Gyarmathy Évának, Dr. Szekeres Ágotának, Laki Ildikónak, Rencsényi Beatricének és Bányai Sándornak, hogy válaszoltak kérdéseimre és ezzel segítették kutatásom megvalósítását.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	4
2. Elméleti, szakirodalmi áttekintés	9
3. Empirikus kutatás	19
3.1 Problémafelvetés	19
3.1.1 A téma relevanciája	19
3.1.2 Előzmény	20
3.1.3 Várható eredmények	20
3.2 Kutatás ismertetése	20
3.2.1 Cél, célcsoport	20
3.2.2 Kutatási kérdések	21
3.2.3 Hipotézisek	21
3.2.4 Kutatási módszerek	22
3.2.5 Interjúk	22
3.2.6 Pedagógusműhely	22
3.2.7 Hátrányos helyzetű fiatalok műhelybeszélgetés	23
4. Kutatás eredményeinek bemutatása	23
4.1 Konferencia, pályázat, projekt	23
4.1.1 Új kihívások a felnőttképzésben konferencia	23
4.1.2 TÁMOP 6.1.2/11/1 Egészségre nevelő és szemléletformáló életmód programok - lokális színterek	24
4.2 Egyetemen belüli együttműködések	25
4.2.1 Pedagógusműhely csoport	25
4.3 Területek, ahol az interdiszciplinaritás megjelenik az andragógia és a gyógypedagógia között	26
4.3.1 Sajátos tanulási igényű felnőttek	26
4.3.2 Hátrányos helyzetűek társadalmi és munkaerő-piaci integrációja, valamint felnőttképzése Erzsébetvárosban	27
4.3.3 Civil szervezetek működése, az Foglyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közhasznú Nonprofit Kft. (FSZK) munkája	28
4.4 Interjúk elemzése	29
4.4.1 Az együttműködések relevanciája	29
4.4.2 Fennálló akadályok	32
4.4.3 Együttműködési keretek	32
4.4.4 Módszertani kérdések	33
4.4.5 Nyitottságra való érdeklődés	33
4.4.6 Tanácsok a jövőre nézve	34
5. Összefoglalás	34
5.1 Hipotézisek vizsgálata	34
5.2 Befejezés	35
6. Irodalomjegyzék	39
7. Mellékletek	44

1. Bevezetés

Különbözőek vagyunk, mindenki másként gondolkodik, mást tart fontosnak, máshogyan érzékeli ugyanazt. Az interdiszciplinaritás, a többszempontúság, a különböző nézőpontok összevetése napjaink tudományos világának egyik fő kérdése. Az ember bio-, pszicho-, szociális különbségeinek vizsgálata kulcskérdést jelent, mind a határtudományok területén megfogalmazódó alapkutatások, mind a társadalmi problémák megoldását célzó alkalmazott kutatások területén.

Az interdiszciplinaritás fontossága a neveléstudomány területén is vitathatatlan. Pedagógiai kulcsfogalommá, fejlesztendő kulcskompetenciává vált a kooperáció, a tudás megosztása- és menedzselése. Napjainkban a neveléstudomány területén nem újdonság, hogy a különböző tudományterületek képviselői, kutatók, oktatók, gyakorlati szakemberek együttműködnek, közös kutatási-fejlesztési projekteken dolgoznak, mert a résztudományok szemlélete és elért kutatási eredményei szinergikus módon járulnak hozzá újabb és újabb nézőpontok felbukkanásához, és új szélesebb perspektívájú eredmények produkálásához.

Tanulmányaim során párhuzamosan vettem részt a gyógypedagógia alap- és andragógia alap-, majd mesterképzésben. Így lehetőségem volt megismerni mindkét tudományterületet, tájékozódni a helyzetükről, a célokról, módszerekről, elméletekről és a gyakorlatról, belelátni az itt dolgozók, kutatók munkájába, valamint saját tapasztalatot szerezhettem a szakokon folyó képzésről. Az egyetemi képzések során előírt gyakorlatok teljesítése által én magam is részt vettem a gyakorlatban, megízlelhettem, milyen is a két tudományterület mindennapi valósága, valamint ezek által bepillantást nyerhettem az oktatási rendszer több szegmensébe is.

Magam is tapasztaltam azt a nehézséget, mellyel a gyakorlati szakemberek és maguk a kutatók is találkoznak munkájuk során, miszerint együttműködés nélkül nem, vagy csak nagyon nehezen tudunk megoldani felmerülő problémákat. Gyakran kerülünk olyan helyzetbe, aminek a megoldását egyedül nem találjuk, azonban közös munkával, ötletbörzével és az egyéb kooperatív formák által könnyebb. Az *ELTE Illyés Sándor Szakkollégium* tagjaként a szakmai rendezvényeken vagy a mindennapos beszélgetések kapcsán gyakran találkozom ezzel a jelenséggel, de ebben a közösségben megvalósul mindaz, amiről dolgozatom is szól, a tudományterületek összefogása. Itt ugyanis különböző kutatások, tárgyak, projektek, önkéntes és szakmai tevékenységek révén a neveléstudomány, a pszichológia, a gyógypedagógia, valamint a különböző határterületek, mint például a bölcsészet, a természettudományok és a művészetek hallgatói dolgoznak együtt.

Mindig is érdekelt, hogy hogyan javítható az egyes emberek életszínvonala, – közöttük a bármilyen szempontból hátrányos helyzetűek - élethelyzete oly módon, hogy az hosszú távon fenntartható legyen, és az adott személy öngondoskodás, önmenedzselés révén legyen képes sikeres életvezetésre, ne kerüljön kiszolgáltatott és függő helyzetbe, hogy saját maga, önállóan tudjon javítani körülményein, helyzetén. Meglátásom szerint ez főként a képzés, az oktatás révén valósulhat meg, legyen szó akár egy átlagos vagy az átlagtól bármilyen szempontból eltérő személyről. Éppen ezért azt gondolom, hogy a felnőttképzésnek megkérdőjelezhetetlen szerepe van a fogyatékkal élő személyek életlehetőségeinek kibővítésében, életminőségének javításában. Ehhez azonban az andragógia és a gyógypedagógia tudományának együttműködésére van szükség, hiszen jelenleg a felnőttképzés tudománya, az andragógia még nincs birtokában a gyógypedagógiai kutatások eredményeinek, a gyógypedagógiai alapok nélkül eszköztelenné válhat, és nem tudja adaptálni a közös gyógypedagógiai-andragógiai kutatómunka eredményeit más hátrányos helyzetű célcsoportok fejlesztése során. Ugyanakkor a gyógypedagógia is profitálhat az ilyen jellegű együttműködésekben, hiszen az andragógia már birtokában van a felnőttkor sajátosságaiból adódó különleges élethelyzetek, a felnőttkori tanulás és az egész életen át tartó tanulás segítségével módszertanának. Ezek az ismeretek és kompetenciák azonban még nem vagy csak részlegesen épültek be a gyógypedagógia tudástárába.

Napjainkban számos jogszabály, alapelv, program, projekt, pályázat irányul az esélyegyenlőség erősítésére, minél teljesebb megvalósítására. A segítő szakmákban dolgozóknak mindent meg kell tennünk szakmájuk, hivatásuk fejlesztése érdekében, hogy minden állampolgár a lehető legteljesebb mértékben teret kapjon a fejlődésre, a kiteljesedésre és a társadalomban való érvényesülésre. Az oktatás egyik hozadéka a társadalmi tőke, a bizalom kiépülése. (Arapovics, 2009 a) Azoknak a szakembereknek, akik az oktatás bármely szegmensében dolgoznak, feladatuk, hogy a társadalmi tőke megerősödjön és mindenki hozzáférjen. Magam is ezt vallom, éppen ezért örülök minden olyan kezdeményezésnek, amikor a különböző tudományterületek közötti együttműködés kiszélesítésére irányul. ***Véleményem szerint a gyógypedagógia és az andragógia két olyan tudomány- és szakterület, amelyek elméleti kerete, kutatási eredményei, módszerei kooperáció révén mindkét terület hasznára válna. Ez a fajta együttműködés azonban jelenleg még csak a kezdeti lépéseknél tart.***

Kiemelt jelentőségűnek tartom, hogy az oktatás és képzés minden területén az együttműködések elősegítsék annak a szemléletmódnak az elterjedését, amely révén a tudományágak túllépnek szűken értelmezett saját tevékenységi körükön, tágítva a saját

nézőpontjukat is. Több olyan oktatási szintér van, ahol az általam tanult két tudományterület ismereteinek ötvözetére van szükség. Ilyen területnek számít a tanulási nehézségekkel küzdő felnőtt személyek oktatása, a hátrányos helyzetűek, köztük a fogyatékkal élő emberek, speciális szükségletű személyek, vagy más szempontból hátrányos csoportok felnőttképzése. Az andragógiai szemléletű módszertani kultúra bővítése nélkül ezen célcsoportok tanulás útján történő segítése, a kultúra és az oktatás-képzés hátránycsökkentő és esélyeket teremtő funkciójának feltárása és kihasználása nem lehetséges.

Egyetemi képzésem alatt tartott előadásaim, elkészített dolgozataim vagy TDK és szakdolgozati kutatásaim nagy érdeklődést váltottak ki mind az oktatóim, mind a csoporttársaim körében. Ezért andragógia mesterszakos hallgatóként abban bízom, hogy a két tudományterület együttműködése érdekében tett további lépéseim nyitott kapukra fognak találni és eredményes és hasznos lesz nemcsak a fogyatékkal élő felnőttek oktatásában, a kultúra, művelődés és oktatás által történő esélyegyenlőség növelésében, hanem egy inkluzívabb társadalmi szemlélet kialakításában is.

Egyik tudományelméleti kurzuson készült dolgozatom során éppen a két terület kapcsolatát vizsgálva sikerült csoporttársaim érdeklődését felkelteni. A hozzászólások során több kérdés arra vonatkozott, hogy a gyógypedagógia miért koncentrálnak elsősorban a gyerekekre. Gyógypedagógia alapszakon csak a gyermek fejlődése, nevelése, a tanítás, fejlesztés a kiemelt terület, felnőttekről alig esik szó, mindössze egy-két kurzus említi a fogyatékkal élő felnőttek intézményeit vagy a felnőttképzés jelenségvilágát. Ez számomra nem csak azért csalódás, mert andragógusként elköteleződtem a felnőttkorba lépett személyek oktatása iránt, hanem azért is, mert úgy érzem, megfeledekezünk a társadalomnak arról az igen nagy résziről, akik 18. életévüket betöltve, akadályozottságukkal tovább kell, hogy éljenek, hiszen az nem szűnik meg magától. A gyógypedagógiai alpművekben (*Gordosné*, 1982; *Illyés*, 1980), melyekkel elsőként ismerkednek a gyógypedagógiát tanulni vágyók, rendkívül kevés szó esik külön a felnőttekről, annál többször beszélnek azonban a gyermekekről, pedagógiáról és nevelésről. Érdekesség viszont, hogy ettől függetlenül hazánkban külön intézményrendszer célozza a fogyatékkal élő felnőttek minél jobb életvitelének biztosítását, sőt, ma már külön programok, pályázatok léteznek a foglalkoztatási rehabilitációra, az önállóság kialakítására és egyéb, olyan célokra, melyek a felnőtt létállapotot erősítik meg és éreztetik az egyénnel, hogy független felnőtt.

Tanulmányaim során felmerült a kérdés: szükséges-e az andragógia tudományába, az andragógiai tanulmányokba beépíteni a gyermekekről szóló olyan alapismereteket, amelyek nem kapcsolódnak szorosan a felnőttek tanulásához vagy művelődéséhez. A válasz

egyértelmű: andragógusként fontos megismernünk a gyerekeket, hiszen belőlük lesznek a felnőttek, és a gyermekkori szocializáció határozza meg, befolyásolja, hogy milyen felnőttek lesznek. Jómagam teljes mértékben egyetértek az interdiszciplinaritás gondolatával és azzal, hogy célszerű az andragógia tudományának kiterjesztése. Szeretnék utalni egy doktorandusz hallgatótársam, *Stéber Andrea*, előadására, aki szerint az andragógia tudományának és gyakorlatának éppen az a jelentősége, hogy igen széles spektrumú, széleskörű ismereteket integrál. Ezzel gazdagíthatjuk saját tudástárunkat, és mi magunk is hozzájárulhatunk az andragógia bővítéséhez. Pontosan emiatt tartom alapvetőnek, hogy minél több ismeretet ténylegesen kapcsoljunk is be.

Az andragógia alapképzés lezárásaként írt szakdolgozatom és TDK munkám megírása során is az volt az egyik célom, hogy felhívjam a figyelmet e két tudomány együttműködésének fontosságára. Így kezdtem a sajátos tanulási igényeket vizsgálni, és mivel úgy érzem, a problématerület további kutatásokat igényel, jelen kutatásom is ezzel a kérdéskörrel foglalkozik, most egy másik aspektusból. Korábban kifejezetten a sajátos tanulási igények (STI) kérdéseire koncentráltam. A jelenséget empirikus módszerrel vizsgáltam, a hallgatótársaim, az egyetem esélyegyenlőségi koordinátora, valamint külső szakértő megkérdezése révén. Hipotéziseim közül az egyik kifejezetten a két tudományterület együttműködéseire vonatkozott, mely szerint az STI fogalmának és kezelése módszertanának kidolgozásához nagyban hozzájárulna az andragógia, a gyógypedagógia, valamint további más tudományterületek közötti együttműködés. Ezt a hipotézisemet sikerült is a kutatás során bizonyítanom. (*Pap, 2013*)

Vizsgálatomból kirajzolódott, hogy a felnőttképzés és az andragógia számára az STI jelenségvilága még nem ismert és nem elfogadott, az andragógia szakon tanuló hallgatók még nem tudják szakszerűen megoldani a speciális szükségletekből adódó többletterhek nehézségeit, a sajátos tanulási igény kezelésére még nincsenek kiforrott és bevált módszerek, megoldási javaslatok. Számtalan különböző definíció él a tanulási sikertelenségekre vonatkozóan. A sajátos tanulási igény fogalma igen sok megközelítési utat rejt magában, lehetőséget kínál megannyi eltérő, egymás mellett létező definíció és értelmezés összefoglalására, arról való diskurzusra, szélesebb körben való elismertetésére és általánosan elfogadottá válására. (*Pap, 2013*) A sajátos tanulási igény témakör kapcsolódási pontot jelent a különböző szakterületek, így leginkább az andragógia, a gyógypedagógia, a pedagógia és a pszichológia, de a szociológia, az orvostudomány, valamint a munkaerőpiac szektora számára. A felelősség közös, hiszen hátrányt szenvedő embertársaink, gyermek és felnőtt korú tanulóink megsegítése és támogatása mindannyiunk feladata. Nekünk, akik mindennapi

kapcsolatba kerülünk ilyen akadályokkal küzdő személyekkel, fel kell készülnünk arra, hogy szakszerű és hatékony segítséget nyújtva hozzájárulhassunk sikereikhez. A kutatás folytatásaként feladatommak érzem, hogy a jövőben egy sajátos tanítási-tanulási módszertant dolgozzak ki a sajátos tanulási igényű felnőtt tanulók számára. (Pap, 2013) Ezért jelenleg, OTDK kutatásom kapcsán a két tudományterület kapcsolódási lehetőségeit kutatom, hiszen úgy vélem, ez lehet a kulcs a helyzet megoldásához. Ehhez első lépésként, az empirikus kutatáson kívül szeretnék olyan felsőoktatási képzési program-modulokat kidolgozni, amelyek a két szak tananyagait kiegészítve alapvető ismeretekkel látnák el a másik tudományterületen oklevelet szerző hallgatókat.

Jelenlegi TDK kutatásom eredményeként pedig bemutatom a jó gyakorlatokat, felmérem az érintett szakokon tanuló hallgatók vélekedéseit, valamint javaslatokat fogalmazok meg a kooperáció formáira, valamint a közösen alkalmazható módszerekre vonatkozóan. *Feketéné Szakos Éva* (2009) tanulmányában kiemeli, hogy a tanulóközpontú paradigma megvalósítása az egyéni igények, tapasztalatok, sajátosságok, motivációk és fejlődési perspektívák figyelembevételét jelenti. Mindez magában foglalja azt, hogy a sajátos célcsoportok felnőttoktatásának, felnőttképzésének didaktikáját szükséges lenne kidolgozni. Ő ilyen sajátos célcsoportnak értelmezi például a hátrányos helyzetűek, az idősek, a pályakezdők, a nők és a munkanélküliek tanulói csoportját. A téma relevanciáját mutatja, hogy a felnőttképzési jogszabályi rendszerben való változások előtt szerepelt a rehabilitációs felnőttképzés, szolgáltatás a felnőttképzési szakértői területek között. (Henczi, 2009) A jelenleg hatályos 14/2014 (III. 31.) NGM rendelet szerint már a felnőttképzési szakértői szakterületeket más szempont szerint csoportosítja, így nincs külön rehabilitációs kör.

Továbbá szeretném felhívni a figyelmet arra is, hogy a tudományterületek közötti együttműködésekben igazán gazdag és színes lehetőségek rejlenek, amelyek a fiatal kutatók számára életpályaként is szolgálhatnak. A hozzám hasonló egyetemi, főiskolai hallgatók, akik egyszerre több tudományterület és kutatási téma iránt érdeklődnek, bizonyára elmélyedtek már választott szakjuknak megfelelően az adott témában. Így olyan tudásbázissal rendelkeznek, mely nemcsak saját szakmai fejlődésüket szolgálhatja, de közös munkák, műhelyek, projektek révén hozzájárulhatnak a tudományos ismeretek bővítéséhez is.

Dolgozatom e bevezető gondolatok után – alátámasztandó a téma relevanciáját - a tudományos együttműködésekre vonatkozó alapvető szakirodalom elemzésével foglalkozom. Empirikus kutatásom eredményeinek bemutatása keretében kitérek a témához kapcsolódó különböző projektek, pályázati anyagok, kezdeményezések áttekintésére, az ELTE-n belüli és ELTE és más szervezetek között létrejött vagy szervezés alatt álló együttműködések leírására,

civil szervezetek és szakképző, felnőttképző intézmények munkájára. Ezt követi majd kutatásom és dolgozatom összefoglalása és lezárása.

2. Elméleti, szakirodalmi áttekintés

A különböző tudományterületek együttműködésének szükségességére vonatkozó szakirodalom teljeskörű áttekintése, - amelyből levezethető lenne a kooperáció létjogosultsága, - meghaladja dolgozatom terjedelmi kereteit. Így csak az andragógia és a gyógypedagógia szempontjából releváns szakirodalmi források ismertetésére térek ki.

Francois Lyotard (1993) már korán felhívta a figyelmet, hogy a posztmodern helyzetben a tudomány delegitimációjára kerül sor, a régi tudományos fakultások szétrobbannak egyetemi intézetekre, szakokra, a tudomány határai elmosódnak. Szerinte interdiszciplinaritásra van szükség a különböző adatok összekapcsolásához és a problémamegoldás kialakításához, hiszen mindez csak képzelőerő és gyorsaság segítségével működik. Az interdiszciplinaritás azonban gondokat okozhat, hiszen minden tudománynak régen megvolt a maga helye, ami elveszni látszik. (*Lyotard*, 1993)

A tudomány horizontális szerveződése esősorban a szakterületek szerinti megoszlást jelenti, azonban tudatosítanunk kell, hogy ez a tagolódás egyre bonyolultabb lesz. A tudomány hierarchikus rendszerében a nagyszámú kutató együttműködését szabályozott tudományos kommunikáció biztosítja, így tehát a tudomány vizsgálata során már alapvetőnek tekintik az együttműködések létjogosultságát és meglétét. (*Kutrovátz, Láng, Zemplén*, 2009) A tudományos szövegeket ritkán értik a nem szakavatottak, ezzel kijelölik a tudomány határait és sokakat kizárnak belőle, hiszen ahhoz, hogy fejlődni lehessen, alapkérdésekben egyet kell érteni. (*Kutrovátz és mtsai.*, 2009) Az andragógia és a gyógypedagógia az alapkérdéseikben egyetértenek, hiszen a neveléstudományon belül közel állnak egymáshoz, azonban még vannak egyeztetésre, diskurzusra vonatkozó területek és kérdések.

„A pedagógia sokat tanulhat a társszakmáktól.” (*Zsolnai és Zsolnai*, 1989, 131. o.) Bár *Zsolnai József* (1989) könyvében csak a pedagógiáról beszélt, de társszakmaként egészen széle kört adott meg, a jogtól az orvoslásig, a közgazdaságtantól egészen az agrárszakmáig. Azonban gondolatai igazak a neveléstudomány egészére.

Kutatásom megalapozásaként egyetértek *Kurt Gerhard Fischer* (1987) a felnőttképzés a neveléstudományon belüli helyére vonatkozó megfogalmazásával. „A pedagógia és az andragógia kettős, lényegében azonban eredetileg is egységes, egymástól csupán pszichológiai és társadalomtudományi sajátosságaiban némileg eltérő”. (9. o.) Ebből tehát

látható, hogy a két tudományterület alapjai megegyeznek, sok a közös vonásuk, melyre az együttműködések kapcsán alapozni lehet.

Zrinszky László (1995) felsorolást ad a felnőttképzés célcsoportjairól, melyben több nehézséggel küzdő csoport is szerepel, így például az alapképzés megszerzésében elmaradtak, a munka mellett tanulók, a megváltozott munkaképességűek, a munkanélküliek vagy a fiatal felnőttek csoportjai. Ezek a csoportok gyakran célcsoportját képezik a gyógypedagógiának is, és az azonos megoldandó problémák miatt érdemes lenne kooperációra törekedni. Éppen ez a törekvés látszik a régebbi andragógia szakos egyetemi képzési tervekben, hiszen például a *Janus Pannonius Tudományegyetem* egyik kurzusán tanultak a munkanélküliség problémájáról és „Az esélyegyenlőség álmairól”. (Zrinszky, 1995)

A felnőttképzés területe az elmúlt évtizedekben ugyancsak gazdagodott. Tárgyává vált a életkrízisekből kivezető életvezetési tanácsadás, az egészségjavító és –megőrző tréningek is, a praktikus információk átadása, a konfliktuskezelés. (Zrinszky, 1995) Ezekkel a kérdésekkel, főként a krízishelyzetek megoldásával és az egészségfejlesztéssel hagyományosan a gyógypedagógia foglalkozik és ezek a tudások beépültek a gyógypedagógiai tudományba. Az integratív, interkulturális felnőttképzés megvalósulásához a pluralitás megértése és elfogadása a cél (Zrinszky, 1995), melyben a gyógypedagógia integráló és inkluzív szemlélete alapot nyújthat a felnőttképzés gyakorlata számára.

Az andragógiai kutatások alapelvei közé tartozik, hogy a hátrányos helyzetű, sajátos tanulási-tanítási igényű felnőtt célcsoportokat megismerjük. (Kraiciné, 2006) Ehhez azonban a társtudománytól, így főként a gyógypedagógiától szükséges ismereteket szereznie.

A felnőttszocializáció az egyén választása, önalakítás, önkontroll, melyhez rugalmas alkalmazkodás is szükséges. A felnőttképzés a szerepkészlet alakítását tudja támogatni ebben a folyamatban. (Zrinszky, 1995) Ezt a feladatot látja el a felnőttképzés és az andragógia tudománya, azonban a speciális igényű személyek felnőttszocializációja speciális, a gyógypedagógiában már kidolgozott és kutatott ismereteket igényel. A képzetlen munkaerő napjainkban kiszorul a munkaerőpiacról. Ez további feladatot ró a hátrányos helyzetű csoportokkal foglalkozó felnőttképzőkre. (Zrinszky, 1995) Hiszen e csoport tagjai számára sem elég, hogy egy adott szakképesítés birtokában legyen, az önálló életvezetéshez és a foglalkoztatásban való részvételhez számos olyan kompetenciára van szükség, amelyek megszerzéséhez a gyógypedagógia adhat utat és módszert.

Bizonyított, hogy az iskolai végzettség kihat a későbbi tanulási kedvre (Arapovics, 2009 c) Éppen ezért fontos megfelelően megalapozni az alapkészségek megtanulását, a tanulási motiváció megerősítését és a tanulási kompetenciák elsajátítását. Mindez különös

jelentőséggel bír azon csoportok esetében, akik bármilyen szempontból nehézségekkel, hátrányokkal küzdenek a tanuláskoruk során és/vagy tanulási lehetőségeik korlátokba ütköznek. Náluk még fontosabb lenne a non-formális és az informális tanulási utak kialakításának segítése és megerősítése. Azonban a szakirodalom ezen a területen is a magasabb iskolai végzettségűek előnyét mutatja. *Arapovics Mária* (2009 c) tanulmánya kimutatja, hogy ezek a tanulási utak a magasabb iskolai végzettséget elért személyek körében népszerűbbek.

A tanulás-tanítás, felnőttképzés egyik alapirodalma, az Oktatás, rejtett kincs című *UNESCO* dokumentum már 1997-ben jelzi a problémát, melynek megoldása csak együttes erővel lehetséges, a „növekvő munkanélküliség és a kirekesztésre utaló jelenségek számának emelkedése a fejlett országokban”. (Oktatás, rejtett kincs, 1997, 14. o.) A dokumentum szerint az egész életen át tartó tanulás kulcskérdés a XXI. Században, ahol a gyorsan változó világ kihívásaira és a szakmai, valamint a magánéletben jelentkező új követelményekre az oktatás tud valódi választ nyújtani. A munkacsoport állítja, az ismeretszerzés egyre fontosabb, hiszen az általános műveltség felkelti az érdeklődést a lifelong learning (LLL) és a továbbképzés iránt. (Oktatás, rejtett kincs, 1997) Éppen ezért fontos, hogy az andragógiába már beépült paradigmát, az élethosszig tartó tanulást már gyermekkorban hangsúlyozzuk és a továbbképzés, az LLL jelentősége beépüljön a lemaradók, a valamilyen szempontból hátrányos helyzetűek gondolkodásmódjába is. Az oktatás feladata, hogy „olyan helyzetet kell teremteni az egyén számára, amelyben a világ jobb megismerése révén megértheti saját magát és a másik embert.” (Oktatás, rejtett kincs, 1997, 39. o.) A fiatalok csoportja ugyanis kettészakad, az egyik csoport lemarad, például az alulképzett vagy a kedvezőtlen szociális helyzetben élő fiatalok, és ez a hátrány megmarad a munkavégzésben is. (Oktatás, rejtett kincs, 1997) Ezen a területen az andragógia kompetens tudomány, azonban a lemaradó, leszakadó csoportok számára speciális módszertant a gyógypedagógia tud biztosítani.

Herbert Grau (1987) szerint a permanens képzés két részre szakad, az előkészítést az iskola, a kiegészítést a felnőttoktatás valósítja meg. A fogyatékkal élő személyek vagy a hátrányos helyzetű csoportok oktatásában legtöbbször a gyógypedagógia tölti be az előkészítő, az andragógia és a felnőttképzés pótló funkciója pedig a kiegészítő szakaszt. De már ebből is látható, hogy fontos lenne az együttműködés, hiszen ez a két szakasz csak akkor lehet sikeres és csak akkor támogathatja megfelelően az egyén tanulását, ha egymásra épülnek és a két szakaszban szerzett ismeretek valamilyen formában kapcsolódnak egymáshoz.

A felnőttképzésnek több olyan funkciója van, melyekhez alapvető ismereteket, kidolgozott módszertant és a célcsoport komplex jellemzését tudja nyújtani a gyógypedagógia. Ilyen például a pótló funkció, ahol az általános iskola befejezését vagy az

érettségi megszerzését lehet bepótolni a felnőttképzés által, vagy a foglalkoztatást segítő, munkahelymegtartó funkció, de a készségeket kialakító és fejlesztő, valamint az ismeretterjesztő funkciók is. (Arapovics, 2009 d)

A sajátos célcsoportok, mint a hátrányos helyzetűek, az idősek, a pályakezdők, a nők és a munkanélküliek felnőttoktatásának didaktikáját ki kell dolgozni. (Feketéné, 2009)

Az andragógia törekszik arra, hogy magabiztosan és széles módszertani repertoárral felfegyverkezve nézzen szembe a különböző tanulási nehézségekkel. „A hátránynak tekinthető szempontokat – így a több szerep (családfenntartó, szülő, közéleti ember, stb.) ellátásából adódó időhiány és alacsonyabb koncentrációs képesség, a változástól való idegenkedés, a presztízs alapú nagyobb fokú érzékenység, az esetlegesen meglévő receptív és tanulási képesség hiányokat – a felnőttképzés módszertani kultúrája, ellensúlyozni tudja bármely célcsoport esetében.” (Kraiciné, 2004, 51. o.) Mégis az akadályok hatékony leküzdéséhez érdemes más tudományok szempontrendszerét is figyelembe venni.

A tanulási nehézségekkel küzdők csoportjának definiálása régóta összetett kérdés. Ez tűnik ki *Nancie Payne* (1997) fogalmából, aki a tanulási készségek zavarával küzdő személyeket próbálta definiálni. Szerinte az ebbe a csoportba tartozó személyek számára az információ befogadása és feldolgozása nehezített, képtelenek az információ tárolására, későbbi feldolgozására, visszaidézésére. Ő ezt a jelenséget a szemcsés TV képernyőhöz vagy a torzított rádiójelhez hasonlítja. Bár fogalomalkotása gyógypedagógiai szempontból nem teljesen helytálló, mégis az andragógia oldaláról érthető és követhető. *Payne* (1997) azt állítja, hogy az érintett személyeknél fel kell mérni, hogy hogyan fogadja be az információt, hogy tárolja megfelelően, és melyek a figyelmét elvonó tényezők. Ugyanakkor, mindezen túllépve fontos az egyéni tanulási módszerek megértése, az egyén tanulási stílusának megállapítása és ezek összehangolása a tanulmányi környezettel. Az információfeldolgozás és –tárolás felmérése inkább a gyógypedagógia hatásköre, míg a tanulási stílus megállapítása, annak összehangolása a tanulási környezettel inkább andragógiai vonatkozás. Az olyan helyzetben, amikor valamilyen okból alapvetően nehezített az egyén tanulása, még nagyobb szükség van arra, hogy minden részterülettel a legkompetensebb szakember foglalkozzon, és az így meglévő speciális ismereteket az egyén fejlődése érdekében egyesítsék.

Kiss Viktor (2013) a fogyatékoságról való társadalmi-politikai diskurzusnak öt formáját különbözteti meg Magyarországon. Ezek közül az integrációs diskurzusba sorolja a felzárkóztatás, a hátrányos helyzet és az esélyegyenlőség kifejezéseket, melyekkel, véleménye szerint a társadalom egyre több lehetőséget kínál, és arra kényszeríti a fogyatékkal élő személyeket, hogy ne a hozzájuk hasonló társaik között, hanem az „egészségesek” között

boldoguljanak. Ezt erősíti meg az iskolarendszer is, ahol kialakultak olyan fogalmak, jelzők, mint a speciális igény, a lemaradó, a tanulási zavarral küzdő, melyek megalapozzák ezt az eszmét. Mindez a fogyatékkal élő személyek depolitizálódásához vezet, vagyis ahhoz a jelenséghez, hogy elveszünk tőlük a jogot arra, hogy saját maguk felett dönthessenek. (Kiss, 2013) Mindez jelen van a felnőttképzés gyakorlatában is, ugyanúgy, ahogy a gyógypedagógiai szemléletben is, hiszen mindkettő a meglévő iskolarendszerre épít, annak elemeit viszi tovább. Nyitottsággal és együttműködések kiépítésével lehetne változtatni ezeken a nézeteken.

2015-re 800 millióra becsülik a fogyatékkal élő személyek számát a világon. Ebben a magas számarányban azonban gyakran szerepelnek azok a diagnózisok is, melyeknek társadalmilag előidéző faktoruk van. (Könczei és Hernádi, 2013) Ez olyan nagy számadat, ami mellett egyik tudományág sem mehet el tétlenül, főleg, ha követjük a szerzők gondolatát, miszerint a természettudomány és a társadalomtudomány határai fellazultak, és a kritikai elméletek a kultúratudományról áttevődnek a természettudomány területére az elmúlt évtizedekben. (Könczei és mtsa., 2013) Mindez nemcsak alátámasztja kutatásom relevanciáját, de rámutat arra is, hogy különböző címkék kerülnek át egyik tudományterület hatásköréből a másik tudományterület hatáskörébe, így adott személyek akadályainak megítélése nem feltétlenül válik felülvizsgálat tárgyává. Esetünkben például a gyógypedagógiai címkékkel, jelzőkkel és diagnózissal ellátott személyek felnőttként az andragógia hatáskörébe kerülve továbbviszik magukkal kapott jelzőiket és az andragógia már eleve ezek alapján kategorizálja be a személyeket. „A diszciplínák keveredése nyomán létrejövő új módszerek és elemzési kategóriák folytonos keresése zajlik a sokszínűség, a kölcsönösség, a komplexitás és a kíméletlen önreflexió jegyében.” (Könczei és mtsa., 2013, 102. o.) Be kell látnunk tehát, hogy minden tudományterületnek megvan a magam szerepköre, és ennek betöltéséhez elengedhetetlen az önreflexió. Valóban találkoznak, keverednek a tudományok, ennek nyomán pedig egyre gazdagodik a módszertan, hiszen bizonyos elemeket átvesznek egymástól. Ahhoz, hogy mindez hatékony legyen, együttműködések szükségesek. Mindez különösen fontos két olyan tudomány esetében, mint az andragógia és a gyógypedagógia, melyek ilyen közel állnak egymáshoz.

Hegedűs Valéria (2013) tanulmányában bemutatja, hogy sok kezdeményezésben, európai uniós dokumentumban megjelenik a fogyatékkal élők csoportja, de általában csak a munkaerőpiac szempontjából, és így érdemi változás nem következik be a csoport érdekérvényesítése szempontjából. Az andragógiának nagyobb rálátása van a munkaerő-piaci aspektusra, a gyógypedagógia viszont jobban ismeri a célcsoportot. Az együttműködésnek

köszönhetően talán olyan dokumentumok jöhetnének létre, melyek érdemi előrelépést jelentenének.

Zalabai (2005) utal rá, hogy az *Európai Unió* Univerzális tervezés ajánlása – a munkakörnyezet kapcsán - kiemeli a rendelkezésre állás, a hozzáférhetőség, a könnyű kezelhetőség, az elérhető ár, a tudatosítás, a megfelelőség és vonzerő, valamint a társíthatóság jelentőségét, mely nemcsak az akadályozott személyek munkakörnyezetére, de az oktatásra is igaz. Éppen emiatt a pályaválasztásban és a szakképzésben fontos, hogy az oktatók ismerjék az új segítő technikákat. (*Zalabai*, 2005) „A nyílt munkaerőpiac sajátosságaira épülő differenciált rehabilitációs foglalkoztatási szerkezet csak széleskörű intézmény és szektorközi helyi együttműködésekre alapulva alakulhat ki, és – a korszerű technológiát közvetítő szakoktatás, valamint a foglalkoztatás speciális feltételeinek megteremtésén és biztosításán túl – kiegészítő szolgáltatások sorát igényli.” (*Zalabai*, 2005, 47. o.) „Megállapítható, hogy a fogyatékos és a megváltozott munkaképességű emberek munkavállalási esélyei rosszak, gazdasági aktivitásuk számarányukhoz képest lényegesen alacsonyabb. A nyílt munkaerőpiac nem vállalja fel őket.” (*Zalabai*, 2005, 76. o.) *Könczei György* és *Komáromi Róbert* Top 200 kutatása azt vizsgálta, hogy a nyílt munkaerőpiacon hogyan valósul meg az integráció a legjelentősebb 200 vállalatnál. Ebből a vizsgálatból kiderült, hogy a fogyatékkal élő foglalkoztatottak többségében részmunkaidőben dolgoznak, 4,9 %-uk vesz részt atipikus foglalkoztatásban. A munkaügyi központokkal és a civil szervezetekkel a cégek minimálisan tartják csak a kapcsolatot. A célcsoport 65,8%-a mozgássérült, melyből származó előnyként a lojalitást és a pontos munkavégzést hozták fel példának, de az alacsonyabb bérezést nem emelték ki. A munkahelyek 67%-a nem akadálymentes. (*Könczei és Komáromi*, 2002, idézi *Zalabai*, 2005)

Napjainkban már nem kérdés, hogy a „fogyatékos ember is képes a kvalifikált szakmai munkára, annak színvonalas elvégzésére” (*Zalabai*, 2005, 80. o.) „A kiképzett, rehabilitált dolgozó teljesértékű munkára képes. A komoly fizikai hátránnyal élő ember is motiváltsága miatt képes az egyenértékű munkára. A megfelelően kialakított környezet, eszköz, célszerszám a hátrányos helyzetet kompenzálja. (*Zalabai*, 2005, 80. o.)

A munka a társadalmi hasznán kívül az individuum számára is hasznos, hiszen nem engedi az életvezetést destruktív irányba fordulni. Ezért szükséges már gyermekkorban bekapcsolódni a különböző tevékenységbe, a tevékenységrepertoárt pedig bővíteni, már az iskolában is. Mindemellé szükséges az élethosszig tartó tanulás, mely az intellektuális-művelődési tevékenység megerősítése, ami tanulás, ismeretek bővítése, megújítás. Az egyén ezzel a képességgel válhat a változó élethelyzetekben is sikeressé. (*Bábosik*, 2011) Ahhoz

azonban, hogy ez a két folyamat a diákok, majd később a felnőtt tanulók életében megvalósuljon és összekapcsolódjon, szükség van az andragógia és a gyógypedagógia, valamint további társtudományok, így a pedagógia, a pszichológia együttműködésére is.

A szabadidő konstruktív eltöltése cél minden nevelési folyamatban, de különösen is igaz ez a hátrányos helyzetű csoportokra. Ehhez fontos kialakítani az igényt, a motivációt, hogy a későbbiek folyamán is a konstruktív szabadidő-eltöltési szokásokat preferálják a személyek. Ebben nyújt segítséget a közösségi nevelés, az egyéni művelődési, tájékozódási lehetőségek és a tapasztalatszerzés támogatása. (Borosán, 2011)

Schaffhauser Franz (2011) leírásából kiderül, hogy a „Munkálkodás a jövőn” integrációs nemzetközi modellben egyéni nevelési terv, személyes életterv szerepel, melyben a felnőttoktatás sajátosságait figyelembe veszik és az iskolán kívüli környezetet érintő tanácsadással kötik össze. Itt egyértelműen megjelenik a két tudományterület kapcsolódása, hiszen egy új módszer gyakorlati megvalósulását látjuk. De szükséges utalást tennem arra a magyarországi példára, amelyben hátrányos helyzetű térség felzárkóztatása során javasolták az egyéni tanulótérkép bevezetését, amely szintén különböző, az egyén fejlődésének, tanulásának, munkaerő-piaci kompetenciáinak fejlesztését elősegítő információkat tartalmaz az adott személyről. (Kraiciné, 2006) Szintén *Schaffhauser Franz* (2011) tanulmányából ismertem meg az Implementing Teleworking projektet, mely a fogyatékkal élő személyek távoktatásába és távmunkába való bekapcsolására épült és segítette őket a tanulás és munka megszervezésében, vállalkozói szerepben önálló társadalmi és gazdasági lehetőségeik megismerésében, hiszen ismereteket adtak és kompetenciákat fejlesztettek a távmunkahelyek gyakorlati kialakításához, szakképzettség megszerzését támogatták és segítettek felmérni a kockázatokat és a kereteket is. Az integrációs/inklúziós tapasztalatokat az élethosszig tartó tanulásra vetítve elmondható, hogy még nincs kialakult gyakorlat, de ez szükséges lenne és ehhez együttműködések szükségesek. Elengedhetetlen az inkluzív nevelés-oktatás szakértői, maguk a fogyatékkal élő személyek, családjaik, környezetük és a nevelési- oktatási- tanulást segítő intézmények között, hogy az egyéni szükségleteknek megfelelő megoldásokat fejlesszenek ki a különböző élet- és tanulási helyzetekre. (Schaffhauser, 2011)

Témámhoz nagy megerősítést ad, hogy *Dr. Göllész Viktor* (1985) *Gyógypedagógiai rehabilitáció* című könyvében a felnőttnevelésnek külön részt szentel. Ebben a gyógyandragógia kifejezést használja, melyet a fogyatékkal élő felnőttek nevelésének tudományára használ. Ebben a fejezetben különböző, a munkához szükséges elveket nevez meg és fejti ki, melyek az életszerűség, az adekvát terhelés, az adaptáció, az egyéni teherbírás, a partnerség, a rendszeresség, a folyamatosság, a türelmesség, a rugalmasság és az

önművelésre nevelés elvei. Az adaptáció elve a módszerekre és az eszközökre is vonatkozik (Göllesz, 1985), mely alátámasztja a sajátos tanítási-tanulási módszerek kialakításának szükségességét. Az egyéni teherbírás elve az individualizációt jelenti, miszerint figyelembe kell venni a fogyatékoság típusát, mértékét, a személyiségjegyeket, az iskolázottságot, a nemet, az életkort, az életteret, előéletet, az egészségi alkalmasságot, a fizikai állapotot, a kommunikáció képességet és lehetőségeket, az együttműködést, a teljesítőképességet és a rehabilitációs prognózist is. (Göllesz, 1985) Erre alkalmas módszer lehet a szakirodalomban előforduló tanulótérkép megalkotása (Kraiciné, 2006) vagy az egyéni nevelési terv (Schaffhauser, 2011). Göllesz Viktor (1985) felhívja a figyelmet arra is, hogy a gyógypedagógiának segítenie kell a fiatalt az iskolán túli világba való beilleszkedésben is, így a munka, család, mindennapi élet dimenzióiban is. Ehhez gyakorlati tapasztalatokra van szükség, melynek eléréséhez a gyógypedagógia „dolgozza ki egy speciális andragógia, sőt, gerontológia körvonalait is.” (Göllesz, 1985, 266. o.)

„Egyik oldalon sem említhetünk tehát olyan kvalitásokat, amelyek a formális együttműködésekén túl, közös ismereteken alapuló munkakapcsolatot eredményezhetnek. Lefordítva ezt a kompetencia viszonylatára, a népművelő nem lehet kompetens a rehabilitáció és a kulturális integráció egész területén, ahogy a gyógypedagógus sem kompetens a népművelés elméletében és gyakorlatában. A kölcsönös illetékesség viszont elengedhetetlen a kulturális integráció egyes feladatainak megvalósítása szempontjából.” (Göllesz, 1989, 12. o.) Az idézetből kitűnik, hogy Göllesz Zoltán már az 1980-as évek végén kiemelt egy olyan jelentős területet, ahol az andragógia és a gyógypedagógia kapcsolata nemcsak szükséges, de elengedhetetlen is. A népművelés ugyanis az andragógia elődje, a népművelés szakterületéből, annak bővüléséből alakult ki az andragógia tudománya. Göllesz Zoltán a kulturális integrációt a gyógypedagógia és a népművelés munkakapcsolataként jellemzi, „A kulturális integrációt folyamatnak kell tekintenünk az óvodás kortól az öregkorig, vagyis joggal tekinthetjük az átfogó permanens gondozás részének.” (Göllesz, 1989, 8. o.) Mindez azért fontos, mert minél jobban tudunk integrálni egy hátrányokkal küzdő személyt szociális funkcióinak tekintetében, vagyis a munka- és szabadidős tevékenységeiben, annál jobban integrálható a szociális struktúrákba is, hiszen az integráció előfeltétele, hogy az adott személy birtokában legyen azoknak a tudásoknak és funkcióknak, amelyeket a csoport követelményként állít tagjai elé. (Göllesz, 1989)

Göllesz Zoltán (1989) szerint a gyógypedagógus képzésbe bizonyos ismeretek és készségek elsajátítása szükséges lenne. Ilyen a kulturális integráció fogalma, a népművelélmélet, a klubvezetés, a kulturális intézmények ismerete, kooperáció és maga az

innovációra való felkészülés. A gyógypedagógusnak szervezőnek és menedzsernek kell lennie a kulturális integráció megvalósulása érdekében, melyet Göllész (1989) a közösségszervezéshez és –fejlesztéshez hasonlít.

Bodnár Gabriella (2009) a felnőttoktató feladatának tekinti a másság iránti toleranciát, melyet a gondolkodásra, a viselkedésre és a más nézetekhez való viszonyulásra is ért. Ebben a tekintetben a gyógypedagógia példaképnek tekinthető, hiszen gazdag kidolgozott érzékenyítő módszertannal rendelkezik, melyet a felnőttképzés módszertanába lehetne adaptálni, sőt, be kellene építeni az andragógia képzésbe is.

Laki Ildikó megerősíti az eddigi gondolatok relevanciáját. Hangsúlyozta, hogy a hátrányos helyzet leküzdésének, az esélyegyenlőség és az integráció megteremtésének egyik legfőbb eszköze az oktatás. Az oktatás hozzájárul az elfogadás, az önérték-növelés és a társadalmi szerepvállalás elősegítéséhez és a fogyatékkal élő felnőttek munkaerő-piaci esélyeinek növeléséhez. A felnőttképzés korrekciós, előkészítő és felkészítő funkciója a legfontosabb a fogyatékkal élő felnőtt tanulók körében. (Laki, 2012)

Gyarmathy Éva (2013) szerint a literalitás, vagyis az írás-olvasás készségére épülő kultúra helyett a digitális-információs korát éljük, és a kultúra változásával az emberi képességek és az idegrendszer is változik. Például romlik az emlékezőtehetség, mert minden információ könnyen elérhető, az íráskészség gyengül, az információból nem lesz tudás, mert a digitális kor fiataljai kevésbé tudják már feldolgozni azokat. „Nemcsak az olvasás, de a szériális információk kezelése is alacsonyabb szintű a kevesebb felolvasás miatt. Ezért hosszabb utasítások, összetettebb mondatok, memoriterek feldolgozása is nehezebbé válik.” (Gyarmathy, 2013, 48.o.) „A memorizálás, a hosszútávú emlékezet használata kevésbé gyakorlott és kevésbé szükségesnek látszó az információk folyamatos elérhetősége miatt. Emellett, ..., az irányító és feldolgozó rendszer fejlődése sem éri el a korábbiaknak megfelelő szintet. Így nemcsak a gyerekek, de a felnőttek esetében is sokkal gyakoribb a figyelem irányításának gyengesége, és az emlékezet, a tudatos megtartás lépcsége is gyengült.” (Gyarmathy, 2013, 90.o.) ***A digitális váltáskor az elemző, lépésről lépésre történő információfeldolgozás mellé átfogó, téri-vizuális feldolgozás lép be. A változások következtében egyre nagyobb számú lesz az a csoport, akiket valamilyen tanulási nehézséggel diagnosztizálnak, azonban ez nem a tanulási zavarok számának valódi emelkedését mutatja, hanem azt, hogy az oktatási rendszer nem tudott alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez.*** A diszlexia jelenségét tekintve például csak a felszíni diszlexia száma emelkedett meg, melyet a környezeti tényezők nagy mértékben befolyásolnak. Ennek az adatnak az értelmezéséhez fontos tudni, hogy az olvasási készség

akadályozottságának három szintje van, a mély diszlexia, a felszíni diszlexia és a szövegértés zavara. Utóbbi kettő adja a jelenlegi diagnózisok nagy részét, ezek azonban fejlesztéssel, a kultúra eszközeivel és különböző tanítási módszerekkel megelőzhetőek és nagy mértékben javíthatóak. A probléma abban rejlik, hogy sokan csak címkét kapnak egy olyan adottságra, amely valójában nem tartozna a sajátos nevelési-tanulási igények kategóriájába, de az oktatási rendszer nem megfelelése miatt sok fiatal és felnőtt címkét kap, ami azonban elvonja a figyelmet azokról, akiknek valóban szükségük lenne a fejlesztésekre, hiszen azok által akár kiemelkedő teljesítményekre is képesek lennének. Mindezek miatt olyan módszerek és eszközök kidolgozása szükséges, amelyek a kognitív képességeket és az idegrendszer működését kialakítják, ha az írás- olvasás-számolás másodlagossá válik. (Gyarmathy, 2013)

„A diszlexiások és a specifikus tanulási zavarokkal küzdő diákok egyre növekvő tömegei az iskola zavarának tünetei. A 21. század eleji kultúra szélsőséges sajátosságait a 20. századi iskola pont annyira nem tudja kezelni, mint a diszlexiások eltérő gondolkodását.” (Gyarmathy, 2013, 54. o.) Megoldásként az életvezetési és tanulási technikák tanulását javasolja, valamint az énhangsúlyos helyzetek feladathangsúlyos helyzetekké alakítását, hiszen ezzel csökken a teljesítményszorongás. Jól alkalmazható módszer a tanulási zavarral küzdőknél a Mozaik-módszer, melyben 5-6 fős csoportok dolgoznak együtt, minden tag átmegy egy másik csoportba, ahol egy adott téma egy-egy részletét feldolgozzák, majd az eredeti csoportba visszaülve, a téma egy-egy részletének „szakértőjévé” válva megosztják egymással tudásukat. Így a csoport minden tagja felel a téma egy részéért, de mindenki képet kap a téma minden részéről. Ez a módszer az együttműködésre épül és nem a kirekesztésre. A Komplex Instrukciós Program (KIP) heterogén tanulói csoportokból áll, mindenkire szüksége van hozzá, a szerepek rotációban forognak, egy központi téma van, melyhez konstruktív, nyitott végű feladatok. Ebben a módszerben sokféle képesség fejlődik, hiszen az egyéni differenciált feladatok a csoportfeladatra épülnek, amely a hátrányos helyzet gyermekeknél, fiataloknál és felnőtteknél is előnyösek. Az e-learning kifejezetten előnyös a specifikus tanulási zavarral küzdő tanulók számára, hiszen előre lehet tanulmányozni a tananyagot, annyit tud egyszerre tanulni, amennyi számára megfelelő és akár korlátlan számú tesztelési lehetőség is van, ami a szorongást csökkenti, időt és energiát spórol meg. (Gyarmathy, 2013)

A szakirodalom ismertetésének végén ki kell térnem a hátrányos helyzet gyűjtőfogalmának definiálására. Ez egy igen összetett fogalom, melyre rengeteg definíció él, azonban mindenkinek van elképzelése arról, hogy mely csoportok tartoznak ebbe a körbe. Éppen ezért én most csak néhány megfogalmazást emelek ki, hogy képet adjak a fogalom sokszínűségéről. A fogalom tartalma általában attól függ, hogy milyen kontextusban

használjuk (Vadas, 2012). *Andorka Rudolf* véleménye alapján a hátrányos helyzet fogalmát, a depriváció magyar fordításaként értelmezhetjük, vagyis relatív lemaradást jelent, és nem csak jövedelmi, hanem egyéb hátrányokra is vonatkozik, mint például az elmagányosodás. A többszörösen hátrányos helyzet olyan személyekre és családokra utal, akiknél egynél több hátrány is jelentkezik (például alacsony jövedelem és rossz egészségi állapot). A fogalom használata mögött az a megfontolás húzódik meg, hogy a hátrányok halmozódása különösen megnehezíti az azokból való kiemelkedést (Andorka, 2006). *Várnagy Elemér és Várnagy Péter* művében olvasható, hogy a *Pedagógiai Szemle* 1967-ben nyilvános értekezletet rendezett, melynek témája a hátrányos helyzetű tanulók voltak. Az akkori vélekedés szerint, hátrányos helyzetűek azok a tanulók, akiket tanulmányi szempontból különböző környezeti tényezők gátolnak a fejlődésükben. Ez alapján az emberek nem születnek hátrányos helyzetűnek, hanem azzá válnak, mivel ezek a gyerekek nem indulnak egyenlő feltételekkel az iskolába és ott nem azonos körülmények között tanulnak (Várnagy, 2003). *Dr. Nánási Miklós* (1975) a hátrányos helyzet fogalmát elkülöníti a gyenge tanulástól, azonban megjegyzi, hogy a gyenge teljesítmény velejárója a hátrányos helyzetnek.

3. Empirikus kutatás

3.1 Problémafelvetés

3.1.1 A téma relevanciája

Az interdiszciplinaritás létjogosultságát és fontosságát a szakirodalom minden oldalról alátámasztja, nem csak a gyógypedagógia és az andragógia, de más társtudományok vonatkozásában is. Ezek fontosságát hangsúlyozza számos hazai és európai uniós dokumentum. A gyógypedagógia a gyermekekről rendelkezik kidolgozott elméletekkel, a gyógypedagógia szak tananyagában kevés szó esik felnőttekről, a hallgatók nem ismerik meg a felnőtt létállapotból adódó sajátosságokat, az andragógia szakon azonban csak töredékesen jelennek meg azok a speciális ismeretek, amelyek a hátrányos helyzetű csoportok oktatásához- képzéséhez- tanulásának segítéséhez szükségesek. Különösen aktuális ez most, amikor az esélyegyenlőség felnőttképzési és gyógypedagógiai vonatkozásai reflektorfénybe kerültek, mert nagy számban élnek sajátos tanulási igényű és/vagy munkanélküli felnőttek, akiknek a tanulás felemelkedési lehetőséget jelent. A munkanélküliség égető problémát jelent, hiszen a *KSH* felmérése szerint a 2014. III. negyedévben még mindig 7,4 % volt a munkanélküliségi ráta Magyarországon. (KSH)

3.1.2 Előzmény

Jelenlegi kutatásom előzményének tekinthető a „Sajátos tanulási igények” című, 2013. évi, a bevezetőmben már említett OTDK dolgozatom, melyben felmerült a két tudományterület kapcsolatának kérdése. Azonban a tanulási nehézségekkel küzdők, a sajátos tanulási igényű felnőtt tanulók magas száma, egyre jobban megerősíti képzésük fontosságát és a téma relevanciáját. *Illyés Sándor* már 1987-ben 10-11%-ra becsülte a tanulási zavarokkal küzdők számát, de hozzátette, hogy hátrányos helyzetű csoportok esetén ez a szám elérheti a 20 %-ot is. (*Illyés, 1987*) *Papp Gabriella* egy 2012-es interjúban 10-15 %-ot említ a tanulásban akadályozottság gyakoriságaként, de ez a számarány általánosan elfogadott gyógypedagógiai körökben. (*Hódi, 2012*) *Sósné Pintye Mária* (2011), a diszlexia jelenségének kutatója 3-5 %-ot említ, amikor ennek a tanulási zavarnak a gyakoriságát méri fel.

Dolgozatom előzményének tekintem, hogy pilot kutatást végeztem a pedagógusműhely elnevezésű hallgatói tapasztalatcserében, amely az *Illyés Sándor Szakkollégium* és *Eötvös Collegium* hallgatóinak körében szerveződött. További előzmény a *Magyar Pedagógiai Társaság* Felnőtt Tanulók Hete 2014' programsorozata keretében szervezett műhelybeszélgetés, amelynek szervezője és résztvevője voltam, s amely az erzsébetvárosi hátrányos helyzetű fiatalok tanulás útján történő segítségéről szólt. Ezeket lentebb részletesen is kifejtem. A pilot kutatás eredményei alapján is elmondható, hogy minkét szakterület nyitott az együttműködésre, a hallgatók és oktatók körében kifejezett érdeklődés mutatkozik.

3.1.3 Várható eredmények

Kutatásom várható eredményeire áttérve elmondható, hogy a kutatás eredménye reményeim szerint hozzájárul a *Neveléstudományi Intézet* és az *Atipikus Viselkedés és Kogníció Gyógypedagógiai Intézet* együttműködési lehetőségeinek feltárásához, és a munkaadók körében végzett piackutatás és érzékenyítés révén szakmai háttérrel jelenthet a VII. kerületben élő hátrányos helyzetű csoportok tanulás útján történő felzárkóztatásához. Jelenlegi TDK kutatásom folytatásaként a későbbiekben képzési modulokat szeretnék kidolgozni az andragógia és a gyógypedagógia szakok fejlesztése céljából.

3.2 Kutatás ismertetése

3.2.1 Cél, célcsoport

Kutatásom célja, hogy felhívjam a figyelmet a két tudomány együttműködésének fontosságára: a jó gyakorlatok gyűjtése által hozzájáruljak a két egyetemi szak, valamint a két

tudományág közeledéséhez, tartalmi fejlesztéséhez; és kutatásokat végeznek a két tudományterület egymást kiegészítő, erősítő módszertana területén.

Kutatásom célcsoportja az interjúk keretében megkérdezett öt főnyi kutató és gyakorlati szakember, akiknek véleményét relevánsnak tartom. A célcsoport kiválasztásának alapja az volt, hogy a megkérdezettek munkájuk során közvetlenül találkoznak a két szakterület iránt mutakozó igényvel, érzékelik a két terület együttműködésének fontosságát, hiányát, illetve jó gyakorlatokkal szolgálhatnak. További célcsoportot jelent az *Illyés Sándor Szakkollégium* és az *Eötvös Collegium* hallgatóinak *Pedagógusműhely* csoportja (6-12 fő), valamint az erzsébetvárosi hátrányos helyzetű fiatalok munkaerő-piaci kompetenciáiról szóló szakmai diskurzus résztvevői köre (9 fő).

3.2.2 Kutatási kérdések

Kutatási kérdéseim a két tudományterület közötti kapcsolódási pontokra, a kialakult jó gyakorlatokra irányulnak, és arra keresik a választ, hogy milyen együttműködések léteznek egyetem keretein belül és azokon kívül, milyen akadályok állhatnak fent. Így kutatásom konkrét kérdései a következők:

- Hogyan és milyen területeken kapcsolódhat az andragógia és a gyógypedagógia elmélete és gyakorlata?
- Milyen típusú akadályok állnak fent?
- Milyen vonatkozó együttműködések vannak az *ELTE* karai között és más szervezetek, intézmények között?
- Milyen „jó gyakorlatok” vannak?

3.2.3 Hipotézisek

TDK kutatásomban két hipotézist állítottam fel:

Első hipotézisemben azt állítom, hogy az andragógia tudományának interdiszciplináris jellegéből adódóan építenie kell a társtudományok eredményeire. A gyógypedagógia tudománya és az andragógia tudománya számos területen érintkezik, ami szinergikus hatással lehet mindkét tudományterületre.

Második hipotézisem szerint az együttműködések kerete eddig rendszerint hazai és európai uniós pályázatokban valósult meg, azonban e pályázatok é a már meglévő együttműködések eredményei kevésbé jelennek meg az érintett szakok tananyagaiban és a felnőttképzés gyakorlatában.

3.2.4 Kutatási módszerek

TDK kutatásom két módszeren alapul. Egyrészt a dokumentumelemzést választottam, hiszen a szakirodalom, a vonatkozó projektek, pályázatok eredményeinek áttekintése és a civil szervezetek dokumentációja adja a legbiztosabb alapot munkámhoz.

Másrészt a pilot kutatásban félig strukturált interjút alkalmaztam az 5 fős minta lekérdezéséhez, továbbá részt vettem két szakmai diskurzusban: az erzsébetvárosi rendezvény egy alkalommal, 9 fő részvételével, valamint a műhelymunkában, Pedagógusműhely néven (*Illyés Sándor Szakkollégium* és *Eötvös Collegium*, 3 alkalom, 6-12 fő).

3.2.5 Interjúk

Az interjúalanyaim között szerepeltek a kutatók és gyakorlati szakemberek is, olyan személyek, akiknek rálátásuk van a témakörre, hiszen ismeretekkel és/vagy tapasztalattal rendelkeznek a tudományterületek közötti együttműködésről és munkájuk során alkalmazzák is ezeket. Igyekeztem körüljárni mind a gyógypedagógiai, mind az andragógiai vonatkozásokat, továbbá felkértem interjúra a határterületeken dolgozó gyakorlati szakembereket is. A kapott válaszok megerősítették az együttműködések relevanciáját, megismerhettem a fennálló akadályokat és jó gyakorlatokat gyűjthettem.

Így interjút adott *Dr. habil. Gyarmathy Éva*, a *Magyar Tudományos Akadémia Pszichológiai Intézetének* főmunkatársa, egyetemi oktató, az *Óbudai Egyetem* docense, aki pszichológusként kutatja a tanulási zavarok, az információfeldolgozási sajátosságok, a kreativitás és a tehetség témaköreit is. Ezenkívül megkérdeztem *Dr. Szekeres Ágota* adjunktust, az *ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Karának Atipikus Viselkedés és Kogníció Gyógypedagógiai Intézet* vezetőjét. Kérdéseimre választ kaptam még *Laki Ildikó* főiskolai adjunktustól, a *Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Intézetének* tudományos segédmunkatársától, az *ELTE* és a *ZSKF* oktatójától, aki egyik vezető kutatója a fogyatékoságtudomány és a társadalmi integráció kérdésének hazánkban. Interjút adott *Bányai Sándor*, az élménypedagógia gyakorlati szakembere, a *Kalandok és Álmodások* szakmai műhely vezetője, aki saját tapasztalatai alapján beszélt a két terület kooperációjának szükségességéről. Végül pedig *Rencsényi Beatrice*, a *Magyar Pedagógiai Társaság* tagja és a *Schola Europa* tanára nyilatkozott a saját munkájáról és ez által mutatta be az együttműködési lehetőségeket.

3.2.6 Pedagógusműhely

Az *Illyés Sándor Szakkollégium* és az *Eötvös Collegium* tagjai közös hallgatói tapasztalatcsere műhelymunka sorozatba kezdtek, amelyet a kutatásom szempontjából

relevánsnak tartok. A csoport egy közösségi oldalon szerveződik (40 fő), havonta két alkalommal találkozik személyesen, egy szakmai beszélgetés és egy intézménylátogatás keretében. Eddig összesen három találkozóra került sor, 6-12 fő részvételével. A csoport tevékenységét lentebb ismertetem részletesen.

3.2.7 Hátrányos helyzetű fiatalok műhelybeszélgetés

A Felnőtt Tanulók Hete 2014' programsorozat keretében sor került egy erzsébetvárosi szakmai délutánra, mely a hátrányos helyzetű fiatalok tanulás útján történő segítségéről szólt. A résztvevői kört kilenc fő alkotta, a *Magyar Pedagógiai Társaság* tagjai, akik intézményvezetőként, pedagógusként, gyakorlati szakemberként dolgoznak, valamint a VII. kerületi *Bischitz Johanna Integrált Humán Szolgáltató Központ Esély Családsegítő és Foglalkoztatási Tanácsadó Szolgálat* szakmai vezetője, így a *Munkaerő-piaci Aktivizálást Segítő Nőbarát Iroda (MASNI)* működtetője és *ELTE* andragógia mesterszakos hallgatók. Az eseményről bővebb ismertetést lentebb adok.

4. Kutatás eredményeinek bemutatása

4.1 Konferencia, pályázat, projekt

4.1.1 Új kihívások a felnőttképzésben konferencia

2012. október 15-én sor került az Új kihívások a felnőttképzésben c. konferenciára, melyben kiemelt helyet kapott a fogyatékkal élő felnőttek képzése, hiszen erre külön szekció szerveződött, *A felnőttképzés a fogyatékkal élők körében* című szekció. Ebben *Lakos Renáta*, az *ELTE PPK* fogyatékosügyi bemutatta ***az andragógia szerepét ezen a területen, hiszen a korrekció, az át- és továbbképzés, a folyamatos fejlesztés, valamint az egészségre nevelés mind, mind fontos részei a területnek.*** Ő a sajátos tanulási igény kifejezést használta, hiszen ez a fogalom a képzések oldalát tárja elénk, azt mutatja meg, hogy a képzésben részt vevő fogyatékkal élő felnőtt tanulónak milyen speciális tanulási igénye van. Felvázolta, hogy az oktatással foglalkozó akkreditációs törvények a fogyatékoság szempontjából nagyon jók, hiszen figyelembe veszik az egyéni szükségleteket. A gondolatot továbbvitte *Kovács Krisztina*, az *ELTE* egyetemi fogyatékosügyi koordinátora, az *ELTE BGGYK* adjunktusa szerint az andragógia szerepe már a rehabilitációban megjelenik, hiszen gyakran az érintetteknek újra kell tanulniuk akár a mindennapi tevékenységeket is, a további képzések pedig csak ezekre épülhetnek. Kiemelte, hogy a speciális szükségletű hallgatók gyakran már a sokadik diplomájukat szerzik, mert 90%-uk nem tud elhelyezkedni végzettségének

megfelelően. Ennek megerősítéseként szólalt meg *Gergely Katalin Andreának*, az *ELTE Neveléstudományi Doktori Iskola* doktoranduszának kutatási területe a felnőttkori diszlexia. Ezzel kapcsolatban elmondta, hogy a szociokulturális háttér kiemelkedően fontos a későbbi tanulási motiváció alakulásában, valamint, hogy cél lehetne a fogyatékkal élő felnőttek képzésében, hogy ne legyenek kiszolgáltatottak, el tudják magukat tartani és ne szoruljanak rá a támogatásra, illetve mások segítségére. Már ezekből a véleményekből is egyértelműen kirajzolódik az andragógia és a gyógypedagógia együttműködésének relevanciája.

A szekcióban részt vettek az *Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közhasznú Nonprofit Kft.* képviselői is, köztük *Szauer Csilla*, az *FSZK* ügyvezetője hangsúlyozta, hogy a fogyatékossgból eredő nehézségekhez hozzáadódik a társadalom hozzáállásából eredő többlethátrány. Úgy vélem, mindannyiunk számára elgondolkodtató jelmondatuk, a „Semmit róluk, nélkülük” elv, hiszen a fogyatékos emberek tudnak a legtöbbet saját igényeikről, életükről, így őket mindig meg kell kérdezni az őket érintő kérdésekben. Ezt kellene követnünk a oktatás-képzés világában is, és éppen erre törekszik *FSZK Felnőttképzési Csoportja* is. *Szabó Gabriella*, a csoport vezetője kiemelte, hogy ők a fogyatékos személyek társadalmi környezetének és a velük kapcsolatba kerülő szakembereknek nyújtanak képzéseket, hogy ezzel még jobban hozzájáruljanak az esélyegyenlőség megvalósulásához.

4.1.2 TÁMOP 6.1.2/11/1 Egészségre nevelő és szemléletformáló életmód programok - lokális színterek

A TÁMOP 6.1.2/11/1 pályázat az egészség megőrzésére koncentrál, a népegészségügyi helyzet javítását célozza meg. Azonban külön figyelmet fordít az egészség pszichoszociális hátterére, éppen ezért releváns az egészségügynél sokkal tágabb közeg számára is. A pályázat célja, hogy azokat érzékenyítsék és készítsék fel a feladatra, akik utána tovább tudják adni az információkat és ki tudják alakítani az egészséges életmód szemléletét másokban munkájuk során. Emiatt célcsoportját a felsőoktatásban tanulók és dolgozók adják, így például a pedagógus, andragógus és gyógypedagógus hallgatók kiemelt csoportot jelenthetnek. Hiszen a társadalom „frontmunkásaként” munkájuk során nagy tömegekhez juttathatják a projekt által kínált viselkedéskultúrát és ismereteket. Az egyetemeken belül külön projekteket kellene kidolgozni. Hallgatótársaimmal a Projektmenedzsment kurzus keretében egy olyan tájékoztató füzetet és arra épülő mentorprogramot dolgoztunk ki, mellyel pályázni lehetne. Projektünk célja volt, hogy a Budapestre felkerülő hátrányos helyzetű hallgatókat segítsük a beilleszkedésben, tanulmányaikat támogassuk azáltal, hogy olyan egyetemi életvezetést segítő egyszerű információkat nyújtsunk nekik, mint például a bevásárolási és ügyintézési

lehetőségek helyszíne, a közlekedés ismertetése, mindezt azonban a fenntartható fejlődés és a környezetvédelem jegyében. Ezért feltüntettük a bicikliútvonalakat és a tömegközlekedési lehetőségeket, egészséges ételeket árusító éttermeket és bioboltokat, biopiacokat, a sportolási lehetőségeket az egyetem környékén, valamint kitértünk a szelektív hulladékgyűjtésre és a hulladék felhasználás kreatív módjaira, de a kikapcsolódási, szórakozási lehetőségekre is.

4.2 Egyetemen belüli együttműködések

4.2.1 Pedagógusműhely csoport

2014 őszén megalakult hallgatói szakmai fórum, műhelymunka, melynek tagjait az *Illyés Sándor Szakkollégium* és az *Eötvös Collegium* elhivatott tagjai alkotják. *A csoportot főként a két szakkollégium tagjai alkotják, de bárki csatlakozhat. Így pedagógus, andragógus, gyógypedagógus, tanár szakos, valamint pszichológus hallgatók vannak a csoportban. A műhelymunka alulról jövő kezdeményezés, a részvétel teljesen önkéntes, egyetlen célja a szakmai fejlődés, a hallgatók látókörének, perspektívájának bővítése.* Olyan együttműködés ez, melyben a lelkes és érdeklődő tagok közös szakmai programokat és eseményeket szerveznek, melyek hozzájárulnak saját fejlődésükhöz, szakmai tájékozottságukhoz és lehetőséget ad a kapcsolatépítésre.

A csoport tagjai a megbeszélések, szakmai partneri kommunikáció és intézménylátogatások által információt cserélnek és bővítik a tudástáruk. Pedagógiával és oktatással a gyakorlatban foglalkoznak, önképzőkör formájában. Így főként azok a témák és szervezetek, intézetek szerepelnek a célok között, melyek az egyetemi képzés határterületén helyezkednek el, esetleg teljesen ki is maradnak a képzésből, mégis a tagok érdeklődésére tesznek szert és hasznos tudással gazdagodhatnak, melyre nagy eséllyel szükségük lesz munkájuk során.

Meglátogatandó helyszíneként felmerült a *Pethő Intézet*, melynek közös megtekintésére sor került decemberben, a csoportból többen önkéntes munkát végeztek a Fogyatékos Világnapjához kapcsolódó rendezvényen, de szerepel még a listán egy ökofalu, a Kedvesház és a hejőszúri „csodaiskola”. A beszélgetésre épülő eseményeknek mindig van egy konkrét témája és meghívott vendége, aki összefoglalja gondolatait a témával kapcsolatban, majd ebből a rövid előadásból alakul ki a párbeszéd. Az ehhez felmerült témák például az osztályozás, a finn iskolarendszer, az élménypedagógia, a reform és alternatív oktatás, az IKT eszközök használata az oktatásban, a tanulási nehézségek, az önszabályozó tanulás, az iskola, mint tanulószervezet vagy a pedagógusképzés minőségbiztosítása. Az első ilyen megbeszélésen a pedagógiai szakmai szolgáltatói rendszerről volt szó, melyet jelenleg dolgoz

ki az *OFI*. Ennek célja, hogy a pedagógusok kötelező továbbképzésének részévé tegyék a gyakorlatot, hogy tudjanak egymástól is tanulni, főként non-formális és informális tanulási utakon, ezáltal pedig tanulóközösségek alakuljanak ki.

A *Pedagógusműhely* csoport alkalmas még a szakmai kommunikációra és tudástárként is funkcionál, hiszen a közösségi oldal különböző cikkek és anyagok megosztására is alkalmas, ugyanúgy, ahogy színvonalas szakmai rendezvények vagy képzési lehetőségek ajánlására is használjuk.

Ez a csoport tökéletes megvalósulása a tudományterületek közötti együttműködéseknek, és nem csak az andragógia-gyógypedagógia, hanem más társtudományok tekintetében is. Mivel azonban a fő célcsoportot az *ELTE* két szakkollégiuma adja, így jelenleg csak *ELTE* hallgatók vannak jelen a csoportban.

4.3 Területek, ahol az interdiszciplinaritás megjelenik az andragógia és a gyógypedagógia között

4.3.1 Sajátos tanulási igényű felnőttek

Előző OTDK kutatásomban azt vizsgáltam, hogyan vélekednek az andragógia szakos hallgatók a sajátos tanulási igényekről (STI).

„A sajátos tanulási igény egy olyan egyedi probléma, mely a tanulási folyamat sikerességét meggátolja vagy hátráltatja az érintett számára. Orvosi értelemben a sajátos tanulási igényű személyek (STI) nem tartoznak a fogyatékos személyek körébe, de akadályozottságuknak oka lehet életvitelük, alul-iskolázottságuk, személyes- és szociális kompetenciáik hiánya. Mindez meggátolja őket abban, hogy segítő szolgáltatásokat vagy a felnőttképzés intézményrendszerének támogató funkcióit igénybe vegyék. Az andragógiában erre a csoportra a sajátos tanulási-tanítási igény (STI) elnevezést célszerű használnunk. (Kraiciné, 2012) A sajátos tanulási igény az én olvasatomban, a munkában és tanulásban akadályozott, nehézségekkel küzdő csoportokra utal, hiszen többek között tanulási zavarai, alacsony önbecsülésük, negatív tanulási tapasztalataik és motiválatlanságuk következtében aluliskolázottak, munkaerő-piaci kompetenciáik hiányosak lehetnek, kieshetnek a munka világából. Ide tartoznak a tanulási nehézségek és zavarok, így a közismert diszlexia, diszgráfia, diszkalkulia, de a diszlália és a diszfázia is. Röviden megfogalmazva: a tanulási nehézségek és a tanulási zavarok közös halmaza, mely egyre bővül.” (Pap, 2013, 20.o.)

Bármely egyéni igény, amely a tanulást befolyásolja vagy hatással van rá, kapcsolódási pontot jelent a különböző szakterületek között, de különösen így van ez a sajátos tanulási igények esetén, mely leginkább az andragógia, a gyógypedagógia, a pedagógia és a

pszichológia, de a szociológia, az orvostudomány, valamint a munkaerőpiac szektorának kooperációjának szükségességét emeli ki. Azonban ez a terület komoly felelősséggel is jár, hiszen hátrányt szenvedő embertársaink, tanulóink megsegítése és támogatása mindannyiunk feladata. Mint az a számadatokból is látszott, igen nagy arányban élnek környezetünkben tanulási nehézségekkel küzdők. Éppen ezért nekünk, akik mindennapi kapcsolatba kerülünk ilyen akadályokkal küzdő ismerőseinkkel, családtagjainkkal vagy akár felnőtt tanulóinkkal, fel kell készülnünk arra, hogy szakszerű és hatékony segítséget nyújtva hozzájárulhassunk sikereikhez. Ehhez pedig szükség van arra, hogy a szakemberek összefogjanak, tudás- és tapasztalatcsere alakuljon ki és a közös munka által minden tudomány fejlődhessen.

4.3.2 Hátrányos helyzetűek társadalmi és munkaerő-piaci integrációja, valamint felnőttképzése Erzsébetvárosban

2014. november 24-én a VII. kerületi *Erőművházban* megrendezésre került a Hátrányos helyzetű fiatalok munkavállalói kompetenciáinak fejlesztése Erzsébetvárosban című szakmai beszélgetés, melynek szervezőjeként és az esemény moderátoraként sikerült mélyebben belelátnom a munkába, kapcsolatot tudtam teremteni a résztvevőkkel, és láttam a folyamat akadályait, nehézségeit is. Kutatásom szempontjából lényeges volt ez a rendezvény, hiszen *egy konkrét, valós, alulról szerveződő kísérlet volt az együtt gondolkodásra, a közös tevékenység megalapozásra, a területek egymás felé nyitására, nemcsak tudományos vagy elméleti szinten, hanem gyakorlati megvalósulásként.*

Az eseményen a *Magyar Pedagógiai Társaság* több gyakorlati szakemberén kívül megjelent a kerületi *Családsegítő és Foglalkoztatási Tanácsadó Szolgálat* szakmai vezetője is. A beszélgetést az *ELTE PPK* két Andragógia mesterszakos hallgatója moderálta, a házigazda pedig *Trencsényi László*, a *Magyar pedagógiai Társaság* tagja és az *ELTE PPK Neveléstudományi Intézetének* oktatója volt.

Egy tettere kész és felelősségteljes szakemberekből álló csoport gyűlt össze, akik megosztották egymással gondolataikat, céljuk, hogy közösen haladjanak jó megoldási javaslatok felé. Ezért mindannyian reméljük, hogy lesz lehetőség a folytatásra. A jó hangulatú, színes beszélgetés során érintettük a hátrányos helyzet több aspektusát, igyekeztük körbejárni a definiálási nehézségeket és átgondolni a megfogalmazások különböző oldalait. Ezek között a testi és szellemi fogyatékonyságon kívül felmerültek a szociokulturális hátrányok, valamint a társadalmi szempontból hátrányos helyzet, melyről mélyrehatóan beszélgettünk.

A résztvevők elmondták saját tapasztalatait a témában, megosztották egymással, hogy mit várnak a beszélgetéstől. Sok szó esett a kerület, *Budapest és Magyarország* helyzetéről, a valós problémákról, nehézségekről, de több igazán pozitív példát és kezdeményezést is hallhattunk. Több intézmény példáján keresztül betekintést nyerhettünk hátrányos helyzetű fiatalok képzésébe, tanácsadásába, munkavállalásának segítésébe, megismerhettük a *Családsegítő és Foglalkoztatási Tanácsadó Szolgálat MASNI (Munkaerő-piaci Aktivizálást Segítő Nőbarát Iroda)* programját és álláskereső klubját, de a pályorientációról is sok információval gazdagodhattunk.

Megegyeztünk abban, hogy fontos lenne a munkáltatók aktivitása a kérdés kapcsán és ennek érdekében szükséges lenne egy adatbázis létrehozása az együttműködésre kész munkaadókkal, majd a későbbiekben az ő felkészítésük a hátrányos helyzetűek foglalkoztatására, a lehetőségekről, kedvezményekről és kihívásokról is szólva. Egyben azt is leszögeztük, hogy a problémákat helyben a legkönnyebb megoldani, így fontosak a helyi szintű kezdeményezések, valamint, hogy az oktatás kulcskérdés a hátrányok csökkentésében, így ez már egészen kicsi kortól elengedhetetlen.

Az oktatás kérdése mellett a résztvevők egyhangúan támogatták egy kerületi adatbázis létrehozásának az ötletét, amely a hátrányos helyzetűek munkaerő piaci helyzetének javítását szolgálná. Elhangzott, hogy indokolt lenne a kerületben működő kis-, és középvállalkozások megkeresése, jövőbeli működési területük felmérése céljából, így a szakképzések megvalósításának tervét a vállalkozások felmerülő igényeihez lehetne igazítani, ezzel is segítve a munkaerő-piaci kereslethez való igazodást. Ennek érdekében első lépésként már összeállt egy lista a kerületi munkaadókról, akik megkapták bár a meghívót az eseményre, de sajnos nem képviseltették magukat. Így további feladatot jelent az ő megkeresésük, elérésük és érdeklődésük felkeltése, az igények és lehetőségek összekapcsolása által.

Megoldási javaslatként a hátrányos helyzetű csoportokhoz tartozó személyek vállalkozói kompetenciáinak növelésére vonatkozó felvetés is megjelent. A *Schola Europa* képviselőjében jelenlévő résztvevő elmondta, hogy intézményükben egy osztrák modell adaptációja révén folyik az érdeklődők kompetenciáinak fejlesztése, mely példaként, jó gyakorlatként szolgálhat a továbbiakban egy ilyen képzés kidolgozásához.

4.3.3 Civil szervezetek működése, az Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közhasznú Nonprofit Kft. (FSZK) munkája

Több olyan civil szervezet van, amelynek tevékenysége valamilyen módon kapcsolódik az andragógia és a gyógypedagógia területéhez is, de a *Fogyatékos Személyek*

Esélyegyenlőségéért Közhasznú Nonprofit Kft. működése és munkája talán a leginkább figyelemre méltó kutatásom szempontjából. Két alkalommal is volt lehetőségem szakmai gyakorlat kapcsán személyesen is megtapasztalni munkájukat, így magam is láttam, milyen jól ötvözik a gyógypedagógiai és az andragógiai ismereteket, mellyel konkrét lépéseket tesznek az együttműködések elősegítése érdekében. Dolgozatomban fentebb, az Új kihívások a felnőttképzésben c. konferencia ismertetése kapcsán utaltam az *FSZK* filozófiájára, azonban ***a szervezet fontos eszméje, mely szerint a fogyatékkal élő személyek társadalomba való minél teljesebb beilleszkedését az által kívánják elérni hogy magát a társadalmat érzékenyítik, információt nyújtanak, tájékoztatnak és támogató szolgáltatásokat biztosítanak, hogy a környezet minél adaptívabb legyen a fogyatékkal élő személy számára.***

Az *FSZK*-ban külön *Oktatási és Szolgáltatásfejlesztési Csoport* működik, mely régen a *Felnőttképzési Csoport* nevet használta. Céljuk a fogyatékkal élő személyekkel kapcsolatba kerülő emberek, így a rehabilitációs szakemberek, a segítők és más érintettek képzése, továbbképzése, valamint hiánypótló szakmai fejlesztések véghezvitele különböző területeken, mint például az egyetemes tervezés, az egészségügy, a pedagógia, a szociális szféra, a társadalomtudományok vagy az informatika. Ehhez különböző képzéseket dolgoznak ki, szerveznek meg és bonyolítanak le, így felkészítve az akadályozott személyek körüli társadalmat a speciális igényekre. Mindez által az *FSZK* felnőttképzési intézménynek minősül, de a képzéseken kívül további szolgáltatásokat is biztosít. Így elérhető a képzési tanácsadás, a képzési szükségletek felmérése és az előzetes tudásmérés. Látható, hogy a speciális gyógypedagógiai ismeretek nélkül nem tudnák a képzések tartalmi részét megtölteni, hiszen ezek a képzések során, az érzékenyítés mellett konkrét, gyakorlati tudást adnak át a különböző fogyatékoságtípusokat, az egyenlő esélyeket és az egyenlő hozzáférést illetően. Azonban a képzések tervezése, szervezése és lebonyolítása már kifejezetten andragógiai feladat, melyhez felnőttképzési szakismeretek és szaktudás szükséges.

4.4 Interjúk elemzése

4.4.1 Az együttműködések relevanciája

A *Gyarmathy Évával* készült interjúból kiderült, hogy ő elkötelezett híve az együttműködéseknek. „Úgy látom, hogy a tudományok elkezdnek együttműködni, szétváltak a tudományok, de most derül ki, hogy egyre inkább közös felületek vannak és megoldhatatlanok, úgy, hogy ha ezek a tudományok nem találkoznak.” Elmondása alapján sok problémát csak úgy lehet megoldani, ha együttműködnek a különböző területek képviselői. Utalt a tudományterületek elnevezéseinek változásaira, így például a pedagógia és

a pszichológia összeolvadásából keletkezett a pszichopedagógia és a pedagógiai pszichológia vagy a szociálpszichológia, szociálpedagógia, a szociológia és a pszichológia mellett.

Az élethosszig tartó tanulás következtében a felnőttek is tanulnak, s ez alól a saját tanulási igényű vagy fogyatékkal élő felnőttek m kivételek. A gyógypedagógiának nem csak az életre, a mindennapi életben való beilleszkedésre, hanem a folyamatos tanulásra is fel kell készítenie speciális célcsoportját. „Azért nőtt meg a szerepe ennek a területnek és az együttműködéseknek, mert nem csak az életben, hanem az élethosszig tartó tanulásban is nagy hátrány minden olyan eltérés, amivel a gyógypedagógia foglalkozik.” Gyarmathy Éva felhívta a figyelmet arra, hogy kutatási területe, a neurológiai teljesítményzavarok problémaköre, összetett problémakör, hiszen a részképesség-zavar mögött a sok megélt kudarc hatására felnőttkorra személyiségfejlődési nehézségek is kialakulhatnak. **„Azonban ezt a két oldalt, vagyis a pszichológiai terheket és a felnőtt tanulóval kapcsolatos akadályokat csak egységben lehet kezelni. Merthogy hiába adom meg neki a jó módszereket, már nem hiszi el magáról, hogy ő megcsinálja, hiába hitetem el vele, hogy ő tudja, ha nincs meg hozzá az a képességmódja, ahogy tudja, tehát ezt a kettőt együtt lehet csak csinálni.”** Erre a kettősségre jó példát mutatott be saját munkájából. A *Felnőtt Diszlexia Központban* együtt dolgoznak a különböző területek szakemberei, egyszerre van jelen a képességfejlesztés és a lelki, pszichés oldala megerősítése, kezelése. Az általuk üzemeltetett *Literacy* portálon¹ ugyanezt igyekeznek megvalósítani.

Szekeres Ágota is relevánsnak látja a két tudományterület közötti együttműködés fontosságát, szerinte „A fogyatékos személyek felnőttkorának támogatása minden fogyatékosági csoport esetében kiemelt feladat. Ezen belül a felnőttkori tanulás támogatása sok speciális helyzetet teremthet, amire mindkét területnek kellene reagálnia. Ilyen lehet például a felnőttkorban fogyatékosná váló személyek, akik megváltozott munkaképességük miatt sokszor átképzésre szorulnak. De akár a krónikusan betegek esetében is fontos lehet, amely határterülete a gyógypedagógiának.” Mindezekon kívül módszertani kérdésekben és közös kutatásokban kapcsolódhatnak a tudományok. Véleménye szerint „Felnőtt fogyatékos emberek képzése kapcsán biztosan kellene az együttműködés. Illetve a kevésbé nyilvánvaló esetekben is, pl. diszlexia, diszgráfia, figyelemtartási problémák. Ezek a fiatalok, felnőttek a felnőttképzésben ott vannak és lehet, hogy sok sikertelenségük van, amivel a képzőhelyen nem tudnak mit kezdeni, vagy azt mondják, hogy lusták stb.” Ezért is hasznosnak tartaná, ha a két kar közelítene egymáshoz az interdiszciplinaritást erősítő törekvések tekintetében is.

¹ <http://www.literacyportal.eu/hu.html> A honlap diszlexiások tanulási folyamatát támogatja, valamint társas beilleszkedésüket segíti, de tesztek kipróbálására is van lehetőség.

Laki Ildikó szociológus és andragógiai szakember, 15 éve kutatásainak célcsoportja főként a fiatal felnőttek, különös tekintettel a fogyatékkal élő felnőttekre. Arra a kérdésre, hogy relevánsnak látja-e a tudományterületek közötti együttműködéseket, tőle is pozitív választ kaptam. „Igen, akár tudna jól együttműködni is ez a két terület. A lényeg a közös pontok megtalálása. A magam részéről – a fogyatékos témában – megtaláltam a közös pontokat, így az integráció és a szegregáció oldaláról. Ez nem különbözik sem a pedagógia, sem az andragógia színterén.” Az oktatás elméleti és gyakorlati színtereit, valamint a munkaerőpiacot tartja kapcsolódási pontnak. „Tapasztalataim azt mutatják, hogy a különböző területek közötti együttműködések (pl. siketek és nagyothallók és egészségesek) csak javítani tudnak a különböző csoportok közötti párbeszéden, enyhíthetik az előítéleteket, ezáltal a mindennapi életet”.

Bányai Sándor élménypedagógusnak ugyan nincs gyógypedagógiai végzettsége és kevés tapasztalattal rendelkezik a fogyatékkal élők világában, de elméleti pedagógiai és a tapasztalati tanulás útján elsajátított ismereteit használja és alkalmazza a munkája során. Ő is relevánsnak és fontosnak látja a két terület közötti együttműködést, úgy véli, az élménypedagógia működőképes és adekvát eszköz a fogyatékkal élő személyek körében is, hiszen az akadályokkal küzdő fiataloknak sokat nyújt az élménypedagógia, az, hogy a jelenségeket, problémákat saját maguk tapasztalhatják meg.

Rencsényi Beatrice szociálpedagógus végzettségű, az andragógiához és a gyógypedagógiához úgy kapcsolódik, hogy Szociális munka c. kurzus keretében épít ezen tudományokra, főként a gyógypedagógiára. **„Szociálpedagógusként a holisztikus szemléletet tartom helyénvalónak, ez pedig csak akkor lehet sikeres, ha minden társszakma együttműködik. Ennek egyik feltétele az lenne, hogy a társszakmákban dolgozók ismerjék egymást és egymás munkáját, mivel egymás munkájának és kompetenciahatárainak nem ismerése akadályozza az együttműködést, hiszen nem tudják, milyen esetekben lehet a társszakmához fordulni a komplex segítségnyújtás érdekében.”** Rencsényi Beatrice ezért tartja lényegesnek, hogy a pedagógiai és családsegítő munkatársaknak legyenek alapvető gyógypedagógiai ismereteik. A tanulók empátiás készségének erősítése érdekében például megnézik Helen Keller életét (Kismadár) vagy a *Nemadomfel Együtttes* alakulásáról készült filmet, a *Láthatatlan Kiállítást*, de látogatásokat is tesznek olyan intézményekben, mint a Vakok Intézete vagy a Nagyothallók Iskolája.

4.4.2 Fennálló akadályok

Az együttműködések akadályának *Gyarmathy Éva* a rendkívül eltérő szemléletmódot látja. „Míg az andragógia, főleg azért, mert felnőttekkel foglalkozik, sokkal nagyobb önállóságot biztosít, jobban épít az emberek önállóságára, véleményére, akaratára. A gyógypedagógia, minthogy kisgyerekekkel foglalkozott leginkább, ott van a legnagyobb lehetőség, általában a gyógyítás, egy paternális szemlélettel, majd én segítelek, gondoskodom rólad szemlélettel, kevésbé hívja a másiknak a felelősségét, kevésbé megfelelően ennek a módszerei. Én ebben a szemléletben látom leginkább a problémát.”

A fennálló akadályokat tekintve *Szekeres Ágota* meglátása szerint „Sokszor személyes kapcsolatokon múlnak a közös kutatások, így ha ez nincs meg, akkor nem is találja meg egymást a két terület.” Fontosnak tartja még, hogy nem feltétlenül tudhatja a két terület, hogy miben várhat pluszt a másik tudományágtól. Úgy érzi, a nyitottság megvan az együttműködésekre, de a személyes kapcsolatokon túl sok múlik. Ennek elkerülése érdekében szervezeti szintű együttműködésekre lenne szükség, hogy ne a véletlenül múljon, hogy a szakemberek megtalálják egymást, valamint olyan pályázati kiírásokra, ahol együtt kell dolgozni.

A kooperáció lehetséges akadályaként *Laki Ildikó* a pénzügyi korlátokat, a szakmai határok kijelöletlenségét, pontatlanságát jelölte meg – a két tudományterület közötti átmenet biztosítható lenne világos szakmapolitika és szakember képzés/továbbképzés kialakításával.

4.4.3 Együttműködési keretek

Gyarmathy Éva szerint az uniós pályázatoknál előnyt jelent, ha sokféle terület van jelen, azonban, véleménye szerint a hazai projektekben ez a szemlélet még nem általános. Az együttműködések főként alulról jövő kezdeményezések formájában valósulnak meg. Ezzel szemben *Szekeres Ágota* éppen az *NMH* keretében dolgozott egy olyan pályázatban, ahol kifejezetten fogyatékos emberek képzéséhez készítettek módszertani anyagot. Itt együtt dolgozott gyógypedagógus, andragógus, képzőhely képviselője és pszichológus is. További ilyen kooperatív, közös munkák hasznosak lennének.

Bányai Sándor a *RIDENS Szakképző Iskolát* említette pozitív példaként, ahol azt tapasztalja, hogy közbeszerzési pályázatok, projektek keretében nagy nyitottság van az együttműködésekre, illetve az iskolán belül az igazgató, a pedagógusok, a diákok és a szülők egyaránt nyitottak az élménypedagógiára, mint a tudományterületek határán lévő tevékenységre, így a tudományok együttműködésének terepére.

4.4.4 Módszertani kérdések

Bár a konkrét andragógiai és gyógypedagógiai módszertárat Gyarmathy Éva pszichológusként nem ismeri, elmondása alapján ő csak együtt látja ezeket a módszereket és eljárásokat, munkája során ő már csak a közös együttműködésekben tapasztalja ezeket, ahol nem válik külön az andragógia és a gyógypedagógia.

A közös munkához jó alapot szolgáltathat, hogy *Szekeres Tanárnő* véleménye, amely szerint komoly átfedések vannak a két terület módszertanában, csak adaptálni kell ezeket. „Az aktív, résztvevő tanulás és a felelősséget vállaló tanuló, mint együttműködő személy bevonás a folyamatba kiemelt fontosságú. Így nagyon fontos a tréning jellegű megközelítés, a csoportmunka, a saját érdeklődésnek és tapasztalatnak a megjelenés, akár egyéb formák is, mint a projekt és a portfólió.” Ehhez nagyon hasonló ötleteket ismertetett Laki Ildikó is. Ő a tréningeket, a beavató/bevonó jellegű képzéseket látja hatékonynak.

4.4.5 Nyitottságra való érdeklődés

Gyarmathy Éva egyre nagyobb nyitottságot tapasztal az együttműködésekre, véleménye szerint az emberek kezdenek rájönni, hogy csapatban könnyebb megoldást találni a különböző helyzetekre, azonban kihangsúlyozta, hogy ehhez szükséges a saját hozzáértésük és kompetenciáik határait ismerete. Úgy tapasztalja, hogy a gyógypedagógia világában egyfajta identitásprobléma van, nagyon őrzi és védi magát maga a tudomány, s ez megnehezíti az egymás felé nyitást. Itt nem az egyes emberekről, hanem a tudomány egészéről van szó véleménye alapján. „Gondnak tartom, hogy a hátrányos helyzetű csoportokat gyógyszemlélettel közelítjük meg. Az andragógia szociális szemlélettel közelít, amiről az elején szóltam, ez az eltérő szemlélet, tehát ezt látom nehézségnek. Nem emberek, hanem maga a tudomány szemlélete, mert emberek könnyen össze tudnak kapcsolódni, mert tudnak szemléletet egyeztetni, hanem maga ez az egész.” Elveti tehát, hogy gondoskodással, „pátyolgatással” közelítsünk a hátrányos helyzetű csoportok fel, hiszen ez leveszi saját fejlődésükért vállalt felelősséget a lemaradó csoportok válláról.

„Mindenkinek van erős és gyenge oldala és ez a szemlélet az andragógiából és a pszichológiából át kell, hogy kerüljön, a gyógypedagógiába, ahol valahol benne van, igazából a gyakorlatában azért benne van ... Ezért azt gondolom, az andragógiának nincsen elég eszköze, hogy ezeket a nagyon súlyos lemaradásokat kezelje, a gyógypedagógiának meg nincs meg az új szemlélete, „csak” egy csomó eszköze van. Azért lehetne együtt dolgozni és akkor menne.”

Laki Ildikó ennél egy kicsit szűkebb körben, a felsőoktatás és a civil szervezetek körében tapasztal nyitottságot.

4.4.6 Tanácsok a jövőre nézve

Arra a kérdésre, hogy mit tanácsol a jövőre nézve a kutatóknak és gyakorlati szakembereknek, *Gyarmathy Éva* azt válaszolta, hogy „Még több együttműködést.” Fontosnak tartja, hogy hálózatokat alakítsunk ki, ezáltal legyenek körülöttünk más szakemberek, akikhez fordulhatunk, ha elakadunk egy kérdésben, és így, közös munkával és módszereink ötvözetével valami újat tudunk alkotni. Így, együtt, megoldhatóak a problémák.

Szekeres Ágota tanácsa, hogy „Legyünk nyitottak a másik tudományterület eredményeinek megismerésére. A gyakorlati szakembereknek pedig azt, hogy gyanakodjanak, ha olyan klienssel találkoznak, akivel kicsit nehezebb vagy valamilyen területen nehézségei vannak. Sokszor hamarabb teszünk egy stigmát valakire, minthogy elgondolkozzunk, mi lehet a háttérben.”

Laki Ildikó a következőket fogalmazta meg: „A szakmák, de leginkább a szakemberek közötti jó szakmai viszonyok kialakítása, egymás szakmai kompetenciáinak figyelembevétele és aktivizálása.”

Rencsényi Beatrice megfogalmazása szerint „Minél inkább ismeri a többségi társadalom a fogyatékos személyeket, annál nagyobb lesz az elfogadás is, ezért nagy jelentősége van a minél korábbi integrációnak, és egyéb közös programoknak, valamint annak, hogy a társszakmákban a képzés során betekintést kapjanak a többi területbe. Azt gondolom, hogy nem csak olyan továbbképzésekre lenne szüksége az adott területen dolgozóknak, hogy jobban megismerjék a társszakmákat, hanem olyanokra is, amelyen közösen vesznek részt a két szakterület szakemberei, hogy személyesebb legyen az megszerzett ismeret.”

5. Összefoglalás

5.1 Hipotézisek vizsgálata

Dolgozatom kutatási részének zárásaként megvizsgálom, hogy beigazolódtak-e a hipotéziseim.

Első hipotézisem szerint az andragógia tudományának interdiszciplináris jellegéből adódóan építenie kell a társtudományok eredményeire. A gyógypedagógia tudománya és az andragógia tudománya számos területen érintkezik, ami szinergikus hatással lehet mindkét tudományterületre. Kutatásom megerősítette és beigazolta ezt a hipotézist, hiszen

dolgozatomban számos olyan területet említettem és ismertettem, amelyek az andragógia és a gyógypedagógia tudományterületek kapcsolódási pontjaként értelmezhetőek. Az interjúk és a szakirodalom is alátámasztotta, hogy a két tudomány közötti együttműködések hozzájárulnak mindkét tudományág fejlődéséhez, nézőpontjának és ismereteinek bővüléséhez. Mindezek mellett az interjúkból az derült ki, hogy az andragógia interdiszciplinaritásának köszönhetően valóban épít a társtudományok ismereteire és eredményeire. Ezt a megállapítást a szakirodalom is igazolja, hiszen az ismertetett andragógiai források nagy része valamilyen formában kitér más tudományok tételeire, valamint hangsúlyozza a kooperáció fontosságát.

Második hipotézisemben azt állítottam, hogy az együttműködések kerete eddig rendszerint hazai és európai uniós pályázatokban valósult meg, azonban e pályázatok és a már meglévő együttműködések eredményei kevésbé jelennek meg az érintett szakok tananyagaiban és a felnőttképzés gyakorlatában. Ezt az állításomat a kutatás során nem sikerült egyértelműen sem cáfolni, sem bebizonyítani. Már az interjúalanyaim sem voltak egy véleményen ebben a kérdésben, mert bár többen említettek pályázatokat, mégis például Gyarmathy Éva egyértelműen alulról jövő kezdeményezésként látja a kooperáció megvalósulását. Ezt erősíti a tény, hogy az általam bemutatott két kezdeményezés, a *Pedagógusműhely* hallgatói tapasztalatcsere, valamint a hátrányos helyzetűekről szóló műhelybeszélgetés sem kötődik semmilyen projekthez vagy pályázathoz. A kutatott kezdeményezések pedig még csak kezdeti fázisban vannak, így olyan konkrét eredményekkel nem szolgáltak, melyek beépülését vizsgálni lehetne.

Összegezve, első hipotézisemet a kutatás beigazolta, másodikról pedig a kutatás alapján nem lehet egyértelműen állást foglalni.

5.2 Befejezés

Kutatásomból kiderült, hogy az interdiszciplinaritásnak és az andragógia és a gyógypedagógia közötti együttműködéseknek nemcsak relevanciája van, de rendkívül nagy szükség is van ezekre. A kutatás célcsoportjának elmondásai és tettekrevalósága, a bemutatott kezdeményezések és a szakirodalom megállapításai igazolták, hogy a jelenleg még hiányterületként jelentkező andragógiai-gyógypedagógiai kooperációra igény és nyitottság is van, mind a kutatók, mind a gyakorlati szakemberek, de a következő generáció, azaz a hallgatók körében is.

Kutatásom célja volt, hogy felhívjam a gyógypedagógia és az andragógia közötti együttműködések fontosságára a figyelmet, hogy jó gyakorlatok gyűjtése által hozzájáruljak a

két egyetemi szak és a két tudományterület fejlesztéséhez, egymáshoz való közeledéséhez, valamint, hogy kutassam az egymást kiegészítő és megerősítő módszertant a tudományágak között. Munkám során sikerült jó gyakorlatokat gyűjtenem, melyre mind a különböző szakirodalmak, mind az interjúk, mind pedig a műhelymunkák jó példákkal szolgáltak. Ahhoz, hogy ezeket a szakok fejlesztése és a tudományterületek egymáshoz való közelítése céljából fel lehessen használni, a téma további kutatására van szükség. Az egyetemi képzések fejlesztése céljából, a kutatás eredményei alapján képzési modulokat dolgoznék ki mindkét szakra vonatkozóan, melyek kiegészítő alapismereteket nyújtanának a másik tudományterületről. A módszertani kérdések kutatását szintén a jövő feladatának tartom, hiszen úgy érzem, ezt a célokat a jelenlegi TDK kutatással nem sikerült megvalósítani. Több információt sikerült gyűjtenem a kutatás során, azonban ezt a témakört még nem tudtam körüljárni. Dolgozatom sikerének tekintem, hogy a kutatás célcsoportjának körében sikerült felkelteni az érdeklődést a két tudományterület kapcsolódásának lehetőségeire, lehetőségem volt kiemelni olyan együttműködések és kezdeményezéseket, melyek eddig talán nem kaptak elég nyilvánosságot. Úgy vélem, az OTDK egy olyan szakmai fórum, ahol az adott szakterületek és tudományágak neves képviselői, valamint az érdeklődő, tehetséges hallgatók megszólítása által a legadekvátabb csoport figyelmét és érdeklődését kelthetem fel kutatásom publikálásával.

Munkám kezdetén kutatási kérdéseket fogalmaztam meg, melyekkel arra kerestem a választ, hogy milyen területeken és hogyan kapcsolódhat az andragógia és a gyógypedagógia, hogy ezeknek a kapcsolódásoknak milyen esetleges akadályai lehetnek, valamint, hogy milyen együttműködések és jó gyakorlatok léteznek, melyek a két tudomány közös területeként jellemezhetőek. Dolgozatomban sikerült minden kérdést megválaszolnom, a szakirodalomban is találhatóak megfelelő válaszok, de az interjúk során bővebb információkat kaptam minden kérdésről.

Összegezve dolgozatomat, kirajzolódik, hogy napjainkban a tudományok kapcsolódása és az interdiszciplinaritás már nem csak egy trend, vagy egy hangzatos eszme, bizonyítottan gyakorlati haszonnal rendelkezik, sőt, enélkül bizonyos problémákra már nem tudunk megoldást találni. Különösen nagy jelentőséggel bír mindez két olyan tudományág esetében, mint az andragógia és a gyógypedagógia, melyeknek célcsoportja, módszerei, eszközei és alapelvei között is vannak átfedések. Szükséges ezekre az átfedésekre építeni, hiszen például a hátrányos helyzetű csoportok számára ezek az együttműködések a fejlődés, a felemelkedés lehetőségét biztosíthatják. Egy adott tudományterület képviselői nem ismerhetik pontosan a másik tudományt, de, ahogy *Gyarmathy Éva* is alátámasztotta, ha ismerjük saját

kompetenciahatárainkat, könnyebben dolgozunk együtt más tudományok kutatóival vagy gyakorlati szakemberekkel és az így kialakult hálózatok által új dolgokat tudunk létrehozni. A bármilyen szempontból hátrányt szenvedő embertársainknak pedig ezzel nagy könnyebbséget jelenthetünk. Az andragógia, mint a felnőttképzés tudománya, bőséges ismeretekkel és módszertárral rendelkezik a felnőttek tanulásának segítéséhez, azonban az akadályokkal küzdő felnőttek oktatásához szükségesek olyan speciális ismeretek, amikkel a gyógypedagógia rendelkezik. Ez fordítva is igaz, hiszen a gyógypedagógia munkáját gazdagíthatja és támogathatja az andragógia felnőttiségről való tudásának köre, valamint nyitott szemlélete.

A közös alapok és az interdiszciplinaritás szemlélete már mindkét tudományban jelen van, mégis valahogy még nem sikerült teljesen kibontakoztatni a kapcsolódási pontokban rejlő lehetőségeket, ez a jövő feladata kell, hogy legyen. Ezért lenne érdemes ezt az attitűdöt már az egyetemi képzésbe belevinni, akár a másik tudományterületről tájékoztatást nyújtón tananyagegységek vagy kurzusok kapcsán. Néhány ilyen kurzus már található ugyan a képzésekben, de ezek főként szabadon választhatóak, így nem adnak egyetemes megoldást. Rendkívül hatékony kezdeményezésnek tartom azonban, hogy az *ELTE PPK Neveléstudományi Intézetének Andragógia és Művelődéstudományi Tanszéke*, valamint a *BGGYK Atipikus Viselkedés és Kogníció Gyógypedagógiai Intézet* a két tudomány határán lévő szakdolgozatok kapcsán társkonkultációs rendszer kialakításán dolgozik. Az andragógia szak végzős hallgatói közül egyre többen kutatnak gyógypedagógiai témákat szakdolgozatuk keretében, de végzős gyógypedagógia szakos hallgatók is gyakran választanak foggyatékka élő felnőtteket vagy hátrányos helyzetű felnőtteket érintő témákat. Ezek a kutatások és dolgozatok a két terület kompetenciahatárán állnak és a hallgatók biztosabb alapot kaphatnak munkájukhoz, ha mindkét terület oldaláról támogatja őket egy-egy témavezető.

Az alulról jövő kezdeményezések és szakmai diskurzusok, összefogások kapcsán egyértelmű az igény az egymáshoz való kapcsolódásra, hiszen a gyakorlati munka során az andragógusok, a gyógypedagógusok, a pedagógusok, a szociálpedagógusok és a pszichológusok egyaránt tapasztalják, hogy a hátrányos helyzet jelensége és sok más mindennapos nehézség nem oldható meg egymagunkban.

A tudományterületek együttműködése által hatékonyabb és eredményesebb munkát végezhethetünk, hiszen a hálózati munkában mindenkinek megvan a maga szerepe, a hozzáértése, szaktudása, kutatási területe szerint, így adott kérdésekben mások számára élő tudástárat vagy akár módszertan ötlettárat jelenthet.

Reményeim szerint munkámmal hozzájárulhattam az andragógia és a gyógypedagógia kapcsolódási lehetőségeinek feltárásához és a két tudomány közeledéséhez, együttműködésük szükségességének megerősítéséhez. Egyértelmű, hogy a téma további kutatások által lesz teljes, ami pedig fentebb részletezett feladatokat állít a kutatók és gyakorlati szakemberek elé, melyeket magaménak érzek és a dolgozat megírása után szeretném folytatni a munkát ezen a területen.

6. Irodalomjegyzék

- 14/2014 (III. 31.) NGM rendelet a felnőttképzési szakértői és a felnőttképzési programszakértői tevékenység folytatásának részletes szabályairól
- Andorka Rudolf (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó, Budapest
- Arapovics Mária (2009 a): *Az emberierőforrás-fejlesztés szerepe a gazdasági versenyben*, In: Henczi Lajos (2009, szerk.): *Felnőttoktató, A felnőttek tanításának-tanulásának elmélete és gyakorlata*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Arapovics Mária (2009 b): *Az egész életen át tartó tanulás filozófiája*, In: Henczi Lajos (2009, szerk.): *Felnőttoktató, A felnőttek tanításának-tanulásának elmélete és gyakorlata*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Arapovics Mária (2009 c): *Gazdasági és tanulási aktivitás Magyarországon*, In: Henczi Lajos (2009, szerk.): *Felnőttoktató, A felnőttek tanításának-tanulásának elmélete és gyakorlata*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Arapovics Mária (2009 d): *A felnőttképzés funkciói és a civil szervezetek szerepe a tanulásban*, In: Henczi Lajos (2009, szerk.): *Felnőttoktató, A felnőttek tanításának-tanulásának elmélete és gyakorlata*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Bábosik István (2011): *Társadalmi-gazdasági elvárások és az iskola*, In.: Bábosik István, Borosán Livia, Hunyadi Györgyné M. Nádas Mária, Schaffhauser Franz (2011): *Pedagógia az iskolában, A szociális életképesség megalapozása*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- Berényi Dénes (2009): *A tudomány harmadik funkciója –a tudományos eredmények terjesztése*, In.: Berényi Dénes: *Tudomány és kultúra*, Typotex, Budapest
- Berényi Dénes (2009): *Tudomány az emberiség szolgálatában*, In.: Berényi Dénes: *Tudomány és kultúra*, Typotex, Budapest
- Berényi Dénes (2009): *Világrendek a felsőoktatásban és a kutatásban –különös tekintettel az Európai Unióra*, In.: Berényi Dénes: *Tudomány és kultúra*, Typotex, Budapest
- Bodnár Gabriella (2009 a): *A felnőttkor, a felnőttiség kritériumai*, In: Henczi Lajos (2009, szerk.): *Felnőttoktató, A felnőttek tanításának-tanulásának elmélete és gyakorlata*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Bodnár Gabriella (2009 b): *A felnőttoktató szerepe, feladata az oktatási folyamat kommunikációjában*, In: Henczi Lajos (2009, szerk.): *Felnőttoktató, A felnőttek tanításának-tanulásának elmélete és gyakorlata*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

- Borosán Livia (2011): *Az iskola személyiségfejlesztő tevékenysége és feladatrendszere*, In.: Bábosik István, Borosán Livia, Hunyadi Györgyné M. Nádasi Mária, Schaffhauser Franz (2011): *Pedagógia az iskolában, A szociális életképesség megalapozása*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- Cs. Czachesz Erzsébet, Radó Péter (2009): *Oktatási egyenlőtlenségek és speciális igények*, 2009. jún. 17., Oktatókutató és Fejlesztő Intézet
- *Fehér Könyv az oktatásról és képzésről, Tanítani és tanulni, A kognitív társadalom felé*, Európai Bizottság, 1996
- Feketéné Szakos Éva (2009): *A felnőttképzés didaktikai alapelveiről*, In: Henczi Lajos (2009, szerk.): *Felnőttoktató, A felnőttek tanításának- tanulásának elmélete és gyakorlata*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Fischer, K. G. (1987): *Gondolatok a felnőttképzés elméletéhez*, In: Maróti Andor (szerk., 1987): *Andragógiai szöveggyűjtemény I., Válogatás a felnőttnevelés elméletének polgári szakirodalmából*, Tankönyvkiadó, Budapest
- Gordosné Szabó Anna (1981): *Gyógypedagógia*, Tankönyvkiadó, Budapest
- Göllész Zoltán (1989): *Kulturális Integráció*, Alfa Ipari Vállalat, Könyv- és Lapkiadó, Budapest
- Grau, H. (1987): *Fogalmak és viszonylatok a felnőttképzésben*, In: Maróti Andor (szerk., 1987): *Andragógiai szöveggyűjtemény I., Válogatás a felnőttnevelés elméletének polgári szakirodalmából*, Tankönyvkiadó, Budapest
- Gyarmathy Éva (2013): *Diszlexia a digitális korszakban*, Műszaki Kiadó, Budapest
- Hegedűs Valéria (2013): *A megváltozott munkaképesség megjelenése az Európai Unióban, a jogi szabályozások tükrében*, In: Kiss Viktor, Komlós Péter, Könczei György, Hernádi Ilona, Hegedűs Valéria, Laki Ildikó, Tóth László (2013): *A nemzetközi és hazai fogyatékospolitika 21. századi körképe*, L'Harmattan Kiadó, MTA TK Szociológiai Intézet, Budapest
- Henczi Lajos (szerk., 2009): *Felnőttoktató*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Hódi Adrienn: *A tanulásban akadályozott gyerekekről*, Interjú Dr. Papp Gabriellával I-II. rész, *Online Pszichológia*, 2012. 01. 20., 2012. 02. 09., URL: <http://www.onlinepszichologia.hu/hirek/a-tanulasban-akadalyozott-gyerekekrol-interju-dr-papp-gabriellaval>, <http://onlinepszichologia.hu/hirek/a-tanulasban-akadalyozott-gyerekekrol-interju-dr-papp-gabriellaval-ii-resz>

- Illyés Sándor (szerk., 1987): *Gyógypedagógiai alapismeretek*, Tankönyvkiadó, Budapest
- Kiss Viktor (2013): *A teljesség politikája: a fogyatékosdiskurzusok és a normalitás ideológiai Magyarországon*, In: Kiss Viktor, Komlós Péter, Könczei György, Hernádi Ilona, Hegedűs Valéria, Laki Ildikó, Tóth László (2013): *A nemzetközi és hazai fogyatékospolitika 21. századi körképe*, L'Harmattan Kiadó, MTA TK Szociológiai Intézet, Budapest
- Kiss Viktor, Komlós Péter, Könczei György, Hernádi Ilona, Hegedűs Valéria, Laki Ildikó, Tóth László (2013): *A nemzetközi és hazai fogyatékospolitika 21. századi körképe*, L'Harmattan, MTA TK Szociológiai Intézet, Budapest
- Könczei György, Hernádi Ilona (2013): *A nevezetes térkép – és a helyünk rajta, A fogyatékoságtudomány „domborzata és vizei”*, In: Kiss Viktor, Komlós Péter, Könczei György, Hernádi Ilona, Hegedűs Valéria, Laki Ildikó, Tóth László (2013): *A nemzetközi és hazai fogyatékospolitika 21. századi körképe*, L'Harmattan Kiadó, MTA TK Szociológiai Intézet, Budapest
- Kraiciné Szokoly Mária (2004): *Felnőttképzési módszertár*, Új Mandátum Könyv- és Lapkiadó, Budapest
- Kraiciné Szokoly Mária (2006., szerk.): *Felnőttképzési kísérlet a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok felzárkóztatásában*, PTE FEEK, Pécs
- Kraiciné Szokoly Mária (2011): *Sajátos tanulási-tanítási igényű felnőttek*, In: Henczi Lajos (szerk.): *A szak- és felnőttképzés-szervezés gyakorlata*, Raabe Kiadó, Budapest
- Kutrovátz Gábor, Láng Benedek és Zemplén Gábor (2009): *A tudomány határai*, Typotex, Budapest
- Kutrovátz Gábor, Láng Benedek és Zemplén Gábor (szerk., 2010): *Határmunkálatok a tudományban*, L'Harmattan, Budapest
- Laki Ildikó (2012): *Oktatás, képzés - avagy fogyatékosok/fogyatékosággal élő emberek a felnőttoktatásban?* előadás, Új kihívások a felnőttképzésben c. országos konferencia, 2012. október 15., ELTE PPK
- Laki Ildikó (2014): *Magyarországi vonatkozású társadalmi kérdések a fogyatékosággal élő emberek életterében*, In: Karlovitz János Tibor (szerk., 2014): *II. IRI Társadalomtudományi Konferencia: Tartalmi összefoglalók*, International Research Institute, Komárno

- Lyotard, J.-F. (1993): *A posztmodern állapot*, In: Jürgen Habermas, Jean-Francois Lyotard, Richard Rorty (1993): *A posztmodern állapot*, Századvég Kiadó, Budapest
- Mosoniné Fried Judit és Tolnai Márton (szerk., 2010): *Fiatal kutatók, Az életpálya kezdete*, Typotex, Budapest
- *Oktatás – rejtett kincs, a Jacques Delors vezette Nemzetközi Bizottság jelentése az UNESCO-nak az oktatás XXI. századra vonatkozó kérdéseiről*, 1997, Osiris Kiadó
- Papp Gabriella (szerk., 2011): *A diagnózistól a foglalkoztatási rehabilitációig*, ELTE-BGGYK, ELTE Eötvös Kiadó
- Payne, N. (1997): *A tanulási készségek zavarával küszködő felnőttek tanulmányainak segítése*, In: Maróti Andor (szerk., 1997): *Andragógiai szöveggyűjtemény II., Válogatás a felnőttoktatás elméletének külföldi szakirodalmából*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Schaffhauser Franz (2011): *Az iskola feladat a sajátos nevelési igényű tanulók integrálásában – az inklúzió pedagógiája*, In.: Bábosik István, Borosán Livia, Hunyadi Györgyné M. Nádas Mária, Schaffhauser Franz (2011): *Pedagógia az iskolában, A szociális életképesség megalapozása*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- Sósne Pintye Mária (2011): Dislexia útmutató felnőtteknek az élethosszig tartó tanulás jegyében, In: *Gyógypedagógiai Szemle*, 3-4. szám
- Vadas Anita Katalin (2012): *Hátrányos helyzetű felnőttek és a felnőttoktatás, Az Országos Transzfoglalkoztatási Egyesület Trambulin projektjének bemutatása*, Nyíregyháza
URL:
http://www.orszagostranzit.hu/doc/kiadvanyok/Vadas_Anita_Katalin__hatranyos_helyzetu_felnottek_es_a_felnottoktatatas.pdf Utolsó letöltés: 2014. október 14.
- Várnagy Elemér, Várnagy Péter (2003): *A hátrányos helyzet pedagógiája*, Corvinus Kiadó, Budapest
- Zalabai Péterné (2005): *Foglalkoztatáspolitikai, munkaerőpiaci, esélyegyenlőség, Európai uniós és magyarországi jogszabályok, törekvések a fogyatékos és megváltozott munkaképességű emberek munkaerőpiaci részvétele érdekében*, Motiváció Mozgássérülteket Segítő Alapítvány, Budapest
- Zrinszky László (2005): *A felnőttképzés tudománya, Bevezetés az andragógiába*, Okker Kiadó, Budapest
- www.fszk.hu
- www.ksh.hu

- www.pafi.hu

7. Mellékletek

1. sz. melléklet: Félig strukturált interjú vázlata:

Bevezetés:

TDK munkámban az andragógia és a gyógypedagógia kapcsolódási lehetőségeit vizsgálom. Kutatásom arra keresi a választ, hogy hogyan és milyen területeken kapcsolódhat a két tudományterület és ennek milyen haszna lehet. Szeretnék rávilágítani a jó gyakorlatokra, melyek által akár a két egyetemi szak fejlesztése is elindítható, valamint szeretném összevetni a két tudomány egymást erősítő módszertanát. Különös figyelmet szentelek a hátrányos helyzetű csoportok oktatására, képzésére, tanulásának segítésére.

Bemutatkozás:

- Mivel foglalkozik, ami érinti a két tudományterületet?
- Milyen kapcsolata van az andragógiához, gyógypedagógiához?

Andragógia és gyógypedagógia kapcsolódási lehetőségei

- Relevánsnak látja-e a két tudományterület közötti együttműködések, ha igen, miért?
- Ön szerint hogyan és milyen területeken kapcsolódhatnak a tudományok?
- Milyen akadályai lehetnek az együttműködéseknek?
- Milyen gyakorlati haszna van az együttműködéseknek? Tudna-e személyes életéből, munkájából, szakterületéről olyan példákat, jó gyakorlatokat, helyzeteket vagy területeket említeni, melyekben szükséges az együttműködés?
- Ön szerint vannak-e olyan törekvések, melyek az interdiszciplinaritást erősítik az andragógia és a gyógypedagógia között? Amennyiben igen, tudna konkrét példát mondani? Milyen keretek között zajlanak ezek az együttműködések (pályázatok, projektek, tudományos keretek ...)
- Milyen oktatási formák, módszerek, eljárások vannak, amelyek megegyeznek a két tudományterületen? Ön melyeket tartja hasznosnak ezek közül?
- Tapasztal-e nyitottságot az együttműködésre saját szakterületén és környezetén belül? Kik részéről?
- Hozzájárulhat-e e hátrány csökkentéséhez a különböző tudományterületek együttműködése és a társadalom nagyobb mértékű nyitottsága, elfogadása?

Jövőkép

- Mit tanácsol a jövőre nézve a kutatóknak és gyakorlati szakembereknek?
- Mire lenne szükség ahhoz, hogy a kooperáció megvalósuljon, elmélyüljön a két terület között?